

חג השבועות

פני תמוס יונת

מעמד הר סיני
וסיפור מגילת דות
במשנת ודודת
של תרגום יונתן בן עוזיאל

אבכי ה' לא תרצח
לא יהיה לא תנאף
לא תשא לא תגנוב
זכור את לא תענה
כבד את לא תחמוד

**פניני תרגום יונתן
הרב מאיר שפריר זצ"ל**

מחבר הספר
"משמעות האותיות"

כל הזכויות שמורות
בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות:

05832-628-54
0686762@gmail.com

לקבלת הגיליון במייל:
0686762@gmail.com

נשמח לקבל הארות והערות

קטת
עימוד ועיצוב

☎ 050-412-452-4
✉ Kesetgraf@gmail.com

תוֹמָן עֲנִינִים - לַחֲיִן

וְיִי נְעֻמִים

ההכנה וההגבלה לקראת מעמד הר סיני

וְאַתָּה מְרַבֶּבֶת קֶדֶשׁ

אופן התגלות ה' על עם ישראל לתת להם את התורה..... ז

וְהַגְבַּלְתְּ אֶת הָעָם סְבִיב

באיזה צורה עמדו ישראל במעמד הר סיני?..... ז

כִּי סָקַל יִסְקַל

בידי מי יסקל העולה להר, בידי אדם או בידי שמים?..... ט

לֹא תִרְצֶה: לֹא תִנְאָף: לֹא תִגַּב

האופן המיוחד שבו נאמרו חמשת הדברות המצוות על 'בין אדם לחבירו'..... כט

וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת

מה ראו בקולות? והאם יש קשר בין הקולות ללפידים? באיזה עוצמה נשמעו הקולות? וכיצד יתכן שתהיה עוצמה אחת שנעימה לכולם - ילדים בזקנים יחדיו?..... לב

כִּי יִרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ

ממה יראו בני ישראל כשביקשו 'דבר אתה עמנו ונשמעה', מהקולות? או מהאש?..... לד

הֵן הָרֹאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלוֹ

מה היתה מדרגת ישראל בשעת מתן תורה? ומיהו ה'אדם' אשר יכול לדבר עם ה' ולחיות?..... לו

נַעֲשֵׂה וְנִשְׁמָע

מותי נאמרו. על מה נאמרו. ואימתי נתעטרו בכתרים

כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ נַעֲשֵׂה

האם אמירת נעשה ונשמע היתה קודם מתן תורה או לאחריו? על מה אמרו בני נעשה ונשמע על עצם קבלת התורה או על דברי הברית? ואימתי קשרו המלאכים לראשם את הכתרים לפני מתן תורה או אחריו?..... לז

מגילת רות

וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבוֹת

האם מחלון וכליון נשאו נשים נכריות? והאם היה הבדל בין נישואי רות לנישואי ערפה?..... מג

וַיָּמְנוּ גַם שְׁנֵיהֶם

מה היתה סיבת מיתת מחלון וכליון בני אלימלך?..... נ

וַיִּמְדוּ שֵׁשׁ שְׁעָרִים

האם בועז נתן לרות שש שעורים בודדות? או שש סאים שעורים?..... נג

פֶּן אֲשַׁחֲזִית אֶת נַחֲלָתִי

מדוע סרב הגואל לגאול?..... נה

שְׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְדַעְהוּ

האם מדובר בנעל שעל הרגל או ב'בית יד' - כפפה?..... נו

וַיֵּשֶׁב הוֹלִיד אֶת הוֹדוֹ

ביאור חדש בדברי חז"ל שישי מת בעטיו של נחש..... נט

וְהַגְבַּלְתְּ אֶת הָעָם

התגלות ה'. האזהרה השניה. הצליל והנעימה

וַיִּתְיַצְבוּ בְּתַחֲתֵית הַהָר

הר סיני היה צלול כזכוכית בשעת מתן תורה..... יא

רַד הָעֵד בְּעַם

פשר האזהרה השניה שהזהירו בני ישראל מגשת אל ההר. יד

וַנִּפְּל מִמֶּנּוּ רַב

העונש שנוסף באזהרה השניה - נפילת הגדול שבהם..... יז

וַיִּרְדַּד מֹשֶׁה אֶל הָעָם

בסיני קיבלו רק את עשרת הדברות, או כל התורה כולה?... יח

עֲשׂוֹת וּזְכוּת

הקולות והלפידים המראות והפלאות תאור הצורה והאופן שנאמרו עשרת הדברות

אֲנִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ

כיצד נחקקו הדברות על הלוחות? משה החזיק הלוחות?.... כ

לַחַת הָעֵדֻת

מאיזה חומר היו עשויות הלוחות הראשונות?..... כה

מֹשֶׁה יָדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל

באיזה צליל ובאיזה נעימה, נשמע קול ה' בהר סיני?..... כז

היי עוונים

ההכנה וההגבלה לקראת מעמד הר סיני

וְאַתָּה מְרַבֵּת קֶדֶשׁ

אופן התגלות ה' על עם ישראל לתת להם את התורה

וַיֹּאמֶר יי מְסִינִי בָּא וְזָרַח מְשַׁעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מִדֶּהר פְּאָרֶן
וְאַתָּה מְרַבֵּת קֶדֶשׁ מִיְמֵינוּ אֵשׁ דֵּת לָמוֹ: (דברים לג, ב)

בפרשת 'וזאת הברכה' (לג, ב), מתארת התורה את אופן התגלות ה' לבני ישראל, לתת להם את התורה. "יי מְסִינִי בָּא, וְזָרַח מְשַׁעִיר לָמוֹ, הוֹפִיעַ מִדֶּהר פְּאָרֶן וְאַתָּה מְרַבֵּת קֶדֶשׁ". יצא לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר, **כחתן היוצא להקביל פני כלה**. (לשון רש"י) ונאמרו בפסוק ג' לשונות על אופן ההתגלות: 'בָּא', 'זָרַח', 'הוֹפִיעַ', ופירשו חז"ל (הובא ברש"י שם) שג' לשונות אלו מלמדים על ג' התגלויות שהתגלה ה' לתת את התורה, שנים מהם לאומות העולם - עשיו וישמעאל, ואחד מהם לישראל. 'וְזָרַח מְשַׁעִיר לָמוֹ' - לבני עשיו שפתח להם שיקבלו את התורה ולא רצו, מכיון שמצאו שכתוב בה 'לא תהיו רוצחים'. (תרגום ירושלמי כאן). 'הוֹפִיעַ מִדֶּהר פְּאָרֶן' - שהוא מקום מושב בני ישמעאל ופתח להם שיקבלו את התורה ולא רצו, מכיון שמצאו שכתוב בה 'לא תהיו גנבים'. (תרגום ירושלמי כאן). 'וְאַתָּה מְרַבֵּת קֶדֶשׁ' - בהתגלותו לבני ישראל.

ונחלקו המפרשים מהו 'רַבֵּת קֶדֶשׁ' האם הוא שם מקום ממנו הגיע ה', או שם המקום בו התגלה?

רש"י מפרש שאינו שם מקום, אלא 'רבבות קודש' הם המלאכים - 'רבבות מלאכי קודש'. ולפי זה 'וְאַתָּה מְרַבֶּבֶת קִדְשִׁי' פירושו, שה' פרש מרבבות מלאכי הקודש ונגלה לישראל, וכמו שהביא ה'כלי יקר' יש אומרים, שה' פרש מרבבות המלאכים שאמרו 'חמדה גנוזה אתה בא ליתנה לבשר ודם' (וכמבואר בשבת פח:). אולם רש"י לא כך מפרש אלא מפרש 'וְאַתָּה מְרַבֶּבֶת קִדְשִׁי' - שה' נגלה לישראל ועמו מקצת מרבבות מלאכי קודש.

גם תרגום יונתן מפרש בדרך זו, אלא שמוסיף מילה אחת המלמדת על אופן ההתגלות:

וַאֲמַר יי מִן סִינֵי אֶתְגַּלִּי לְמִתַּן אֲוֵרֵייתָא לְעַמִּיּה בֵּית יִשְׂרָאֵל, וְדַנַּח זִיו אִיקָד שְׂבִינְתִּיה מִגְּבֻלָא, לְמִיתְנָה לְבָנוּי דְעֵשׂוּ וְלֹא קִבִּילוּ יְתָה. הוֹפִיעַ בְּהַדְרַת אִיקָד מְטוּוּדָא דְפֶאָרֶן, לְמִיתְנָה לְבָנוּי דְיִשְׁמַעְאֵל וְלֹא קִבִּילוּ יְתָה. חָזַד וְאַתְגַּלִּי בְּקִדּוּשָׁא עַל עַמִּיּה בֵּית יִשְׂרָאֵל וְעַמִּיּה רִיבֵן רִיבּוּן מְלֶאכִין קְדִישִׁין. כְּתַב יְמִינִיה וְאַוֵּרֵיתָא מְגוּ שְׁלֵהוּבִית אִישְׁתָּא. פְּקוּדִיא יְהַב לְהוּן:

[ויואמר ה' מסיני נגלה לתת תורה לעמו בית ישראל, וזרח זיו כבוד שכינתו משעיר, ליתנה לבני עשיו ולא קיבלו אותה. הופיע בהדרת כבוד מהר פארן ליתנה לבני ישמעאל, ולא קיבלו אותה. חזר ונגלה בקדושה על עמו בית ישראל, ועמו רבוא רבואות מלאכים קדושים. כתב ימינו ותורתו מתוך שלהבת אש, מצוות נתן להם.]

בתרגום יונתן מבואר שאופן התגלות ה' אל כל אומה ואמה היה בדרך אחרת. לבני עשיו - זרח זיו כבוד שכינתו. לבני ישמעאל - הופיע בהדרת כבוד. ולבני ישראל נתגלה 'בקדושה'.

והנה אופן ההופעה לבני עשיו וישמעאל נאמר במפורש בלשון המקרא - 'וזרח משעיר למו'. וכן 'הופיע מהר פארן'¹. אך היכן רמוז בפסוק שההתגלות לישראל היתה בקדושה? ולכאורה למד זאת מכך שה' הופיע עם רבבות מלאכי הקודש, כלומר הופעה זו של 'רכב אלוקים',

1. הטעם שלבני עשיו נגלה ה' באופן של זריחה, ואילו לבני ישמעאל הופיע בהדרת כבוד, ראה בכלי יקר (כאן) שלבני עשיו ה' נגלה בזריחה מועטת מכיון שלא עשו תשובה, אך בני ישמעאל שעשו תשובה הופיע ה' אצלם בהדרת כבוד. וראה באור החיים שפירש באופן אחר ולדבריו נמצא להיפך, שזריחה היא התגלות גבוהה יותר לעומת הופעה שהיא חלק מועט מקדושה, עיי"ש.

שהיא התגלות ה' בלוויות מחנות רבבות המלאכים, היא גילוי קדושה.²

בספר נושאי כלי יהונתן הוסיף, שבאופן התגלות זו הראה ה' לבני ישראל, שהתורה מקדשת את האדם, כי ראו את רוממות המלאכים הפרושים מכל טומאה ואיסור, ומיד קבלו ישראל את התורה בלי לשאול שום שאלות. (ואף שאין המלאכים מרוממים מכח לימוד התורה שהרי אין המלאכים לומדים תורה, מ"מ ראו ישראל דרגת המלאכים וידעו שע"י התורה אדם יכול להידמות למלאך).³

טעם התגלות ה' אל האומות

כהמשך לתרגומו מבאר תרגום יונתן את תחילת הפסוק הבא (דברים לג, ג): 'אף חובב עמים'. שהפסוק בא ליתן טעם להתגלות ה' אל האומות, למרות שהיה גלוי לפניו שלא ירצו לקבל את התורה:

אֹפֶן כָּל מַה דְּאוֹדְדָהּ לְעַמּוּיָא, מְטוּל לְמַחְבְּבָא עֲמִיָּה בֵּית יִשְׂרָאֵל...
[אף כל מה שהודיעה (את התורה) לעמים, בשביל לחבב עמו בית ישראל]

כלומר ה' ידע שהאומות לא ירצו לקבל את התורה, אך נגלה אליהם קודם, כדי להראות את ההבדל שבינם לבין ישראל, ולהודיע חיבתן של ישראל.

דבר זה מיישב גם מדוע נגלה ה' תחילה אל האומות ורק אח"כ לישראל, משום שכל ההתגלות אל האומות נועדה בשביל לחבב את ישראל, להראות שהם היחידים שחפצו בתורה מכל האומות.

2. כנאמר בתהילים סח, יח 'רכב אלקים רבותים אלפי שנאן ה' במ סיני בקודש'.

3. ביאור ב' ההתגלויות המוזכרות בפסוק:

כפל ההתגלויות לישראל המוזכרות בפסוק אומר דרשני: א. 'ה' מסיני בא' - התגלה ליתן את התורה לעמו בית ישראל. ב. 'ואתא מרבבות קודש' - חזר ונגלה בקדושה על עמו בית ישראל. והנה ברש"י נראה שהם ב' שלבים שונים, אשר בתחילת הפסוק מדובר על ההתגלות של מתן תורה שהיתה לאחר שכבר הסכימו לקבל את התורה. ואילו בהמשך הפסוק מתואר סיבוב ה' אצל האומות ואצל ישראל שקדם להתגלות במתן תורה. (ועדיין צ"ע כי לשיטת רש"י אמירת נעשה ונשמע היתה סמוך למת"ת, בשלב הזה שהפסוק מדבר ולאחר התגלות ה' הביא משה את דברי העם אל ה' שאמרו 'כל אשר דבר ה' נעשה'. ורק לפי ת"י שסבור שנעשה ונשמע נאמר לאחר מת"ת נצט"ל שהסיבוב אצל האומות וישראל קדם להתגלות ה' במעמד הר סיני.) גם סוף הפסוק - 'מימינו אש דת למו', חוזר למעמד הר סיני האמור בתחילתו. ובטעם הדבר עיין בפירושו האור החיים כאן.

וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעַם סָבִיב

באיזה צורה עמדו ישראל במעמד הר סיני?

וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעַם סָבִיב לְאֵמֶר הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם עֲלוֹת בְּדָר
וְנִגַּע בְּקִצְחוֹ כֹּל הַנִּגַּע בְּדָר מוֹת יוֹמָת: (שמות יט, יב)

בשעה שהודיע ה' למשה על מעמד הר סיני, ציווהו להכין את ישראל ולהזהירם מלהתקרב להר (שמות יט, יב): 'וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעַם סָבִיב לְאֵמֶר'. אזהרה זו היא הגבלת העם בקירבתם אל ההר וכמפורש בסוף הפסוק: 'הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם עֲלוֹת בְּדָר וְנִגַּע בְּקִצְחוֹ'. ויש לידע מה באה ללמדנו המילה 'סביב', - 'וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָעַם סָבִיב לְאֵמֶר'?

שיטת המכילתא שעמדו רק מצד מזרח

במכילתא (מס' דבחודש ג) למדו מהלשון 'סביב', שדין ההגבלה אינו רק למזרחו של ההר, שהוא הצד אשר השכינה באה משם, אלא כל סביבות ההר היה מוגבל: "שומע אני למזרחו לאותו צד ששכינה באה כנגדם, והוא מזרח, כדכתיב 'וזרח משעיר למו' תלמוד לומר 'סביב'".

במרכבת המשנה (על המכילתא), עמד על הוה אמינא זו של המכילתא, ותמה מדוע אלמלא משמעות הלשון 'סביב' היינו סבורים שדין ההגבלה הוא אך ורק בצד מזרח? וביאר שמכיון שישראל עמדו רק בצד מזרח, אשר משם השכינה באה, כנאמר 'וזרח משעיר למו', לכך היה הו"א שדין ההגבלה הוא רק מרוח זו, והשמיענו הפסוק שההגבלה היא מכל הרוחות.

ונמצא לדעת המכילתא ב' חידושים: א. שמקום עמידתם של ישראל היה רק בצד מזרח אשר משם השכינה באה. ב. שפסוקנו מרחיב את דין ההגבלה לכל הצדדים שסביבות הר סיני.

4. ראה בפנים יפות שהטעם שחנו דווקא במזרח הוא מכיון שאמרו חז"ל (ב"ב כה). ששכינה לעולם במערב, לכך חנו במזרח כדי שיהיו פניהם למערב כנגד השכינה. וראה בספר 'מעמד הר סיני, שכתב שתרגום יונתן (שסבור שעמדו סביב כל ההר, כפי שיתבאר להלן) סבור כמ"ד שהובא שם בגמ' שלעולם השכינה נמצאת בכל מקום.

שיטת תרגום יונתן שעמדו סביבות כל ההר

אולם תרגום יונתן מפרש באופן אחר, וחלוק על ב' חידושים אלו של המכילתא:

וְתַתְּחִם ית עֲמָא זִיקוּמוֹן חֲזוֹר חֲזוֹר לְטוֹדָא, לְמִימְרָא הוּוּ זְהִידִין
מְלִמִּיסק בְּהַר וּלְמִקְרַב בְּסִיפֵיהּ, כָּל דִּיקְרַב בְּטוֹדָא אֶתְקַטְלָא
יְתְקַטִּיל:

והגבלת את העם ויעמדו סביב סביב להר, לאמר היו זהירים מלעלות בהר
ולהתקרב לקצהו, כל שיתקרב בהר מות יומת.

תרגום יונתן מפרש שמלשון 'סביב' למדנו שבני ישראל יעמדו סביב סביב להר, והיינו
שלפירושו הפסוק אינו עוסק כלל בהגבלת תחום הקירבה אל ההר, ואינו מלמדנו היכן לא
לעמוד. אלא הפסוק מדבר על מקום עמידתם של ישראל בשעת מתן תורה ומלמדנו היכן
יעמדו ישראל - סביב סביב לכל ההר. (וכן תירגם אונקלוס)

ונמצא לדעתו: א. שהפסוק כלל לא מרחיב את איסור ההגבלה. (ואמנם אף לתרגום יונתן אסורה
הקירבה מכל הכיוונים אך זה נכלל בדין הגבלה שכבר נאמר למשה, ולא היה הו"א שההגבלה היא רק מצד
מזרח). ב. שישאל עמדו בשעת מתן תורה סביבות ההר כולו.

כיצד ראו את הנכתב על הלוחות מכל הצדדים?

לדעת תרגום יונתן צריך ביאור כיצד ראו ישראל מכל הצדדים את הדיברות שנכתבו על
הלוחות (הדיברות נכתבו על הלוחות בשעת אמירתם, כמבואר בתרגום יונתן לקמן)?

וראה בתרגום יונתן (שמות כ, ב) שהדיבור היה "מְתַהַפֵּיךְ בְּהוֹן מִן סִטְר לְסִטְר", כלומר מתהפך
מצד לצד, וכך יכלו לראות את הנכתב מב' צדדיו. אך עדיין צ"ב שבשלמא לצד פנים ואחור
הואיל היפוך הכתב מצד לצד ויכלו לראות, אך כיצד ראו אלו שעמדו מצדי ההר, ואולי בזמן
ההיפוך כשהסתובבו האותיות ראו גם אלו שבצדדים, וישל"ע.

אופן עמידת ישראל לדעת בעל ההפלאה

יש לציין לשיטה נוספת בסדר העמידה של ישראל בשעת מתן תורה, והיא דעת בעל
ה'הפלאה' (פרשת יתרו), הסבור שישראל עמדו כצורת מחנה ישראל. וכך משמע במדרש
(שה"ש א) שם מתואר שהדיבור שיצא מפי ה' בעשרת הדיברות היה עוקף את מחנה ישראל
שהיה י"ב מיל על י"ב מיל. ומשמע שעמדו כצורת מחנה ישראל.

כִּי סָקוּל יִסְקַל

בידי מי יסקל העולה להר, בידי אדם או בידי שמים?

לֹא תִגַּע בּוֹ יָד כִּי סָקוּל יִסְקַל אוּ יָרֵה יְיָ אִם בְּהִמָּה אִם
אִישׁ לֹא יִחִיָּהּ בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הַמָּה יַעֲלוּ בְּהָר: (שמות יט, יג)

כחלק מאזהרת הקירבה אל הר סיני, הזהיר משה את ישראל בעונש מיתה חמור לנוגע בהר: 'כִּי סָקוּל יִסְקַל אוּ יָרֵה יְיָ אִם בְּהִמָּה אִם אִישׁ לֹא יִחִיָּהּ'. ויש להתבונן דהנה לשון הכתוב 'כִּי סָקוּל יִסְקַל' מורה על התוצאה - שהעולה אל ההר יסקל או יירה מיד, אך צ"ב האם יש כאן ציווי לישראל לסקולו ולירות בו? וכמו חייבי מיתות בי"ד שבי"ד מצווים על מיתתו? או שזה מיתה בידי שמים? אם נאמר שאכן ישנו ציווי לסקולו, יש כאן קושי מבחינה מעשית, כיצד תתבצע הסקילה, הלא אף לסקולים נאסרה העליה להר?

על שאלה זו כבר עמדו ה'דעת זקנים' והרשב"ם, ופירשו שניהם שאכן בפסוק זה נצטוו ישראל לסקול את העולה להר, אלא שאופן הסקילה כאן שונה מבכל עונשי סקילה, שכאן ימיתוהו מרחוק על ידי חיצים או אבנים שישליחו עליו לסקולו. וז"ל הרשב"ם:

*"לא תיגע בו יד" - "הנוגע בהר שאמרת מות יומת, מרחוק ימיתוהו,
שלא יקרב אל ההר להמיתו ויתחייבו אף הם מיתה, לכן לא תגע בו
יד להמיתו, אלא יורהו בחיצים מרחוק או ישליכו עליו אבנים לסקלו".*

בכך יישב ה'דעת זקנים' (הסבור כרשב"ם) את כפילות האזהרה מלנוגע בהר, שהלא כבר בפסוק הקודם הזהיר משה: 'הִשְׁמְרוּ לָכֶם עֲלוֹת בְּהָר וּנְגַע בְּקִצְהוּ', ומדוע חוזר משה ומזהירם שוב בפסוקנו 'לֹא תִגַּע בּוֹ יָד'? אך לביאורו מיושב שבפסוקנו אין אזהרה חדשה על הנוגע בהר, אלא היא אזהרה לסקול את הנוגע בהר, והזהיר משה 'לֹא תִגַּע בּוֹ יָד' של הסוקל בנסקל, כדי שלא יעבור הסוקל את התחום וימות אף הוא. אלא יסקלהו באבנים מרחוק.

תרגום יונתן חולק על הבנה זו שהנוגע בהר נסקל בידי אדם, ומפרש את אופן ההמתה בדרך אחרת:

לֹא תִקְרַב בֵּיהּ יָדָא אָרוּם יִתְרַגְמָא יִתְרַגְם בְּאַבְנָא בְרַדָּא, אוּ גִידוּן
 דְּאִשָּׁא יִדְרְקוּן בֵּיהּ, אִין בְּעִידָא אִין אִינְשָׂא לֹא יִתְקִיִים. בְּרַם בְּמִיגְד
 קַל שׁוּפְרָא הִינּוּן מְרִשָּׁן לְמִיסק בְּטוּזָא:

[לא תקרב בו יד כי סקול יסקל באבני ברד או חיצים של איש יזרקו בו, בין
 בהמה בין איש לא יחיה, אולם במשוך קול השופר הנם רשאים לעלות
 בהר].

תרגום יונתן מפרש שהעולה בהר יסקל מהשמים באבני ברד, או יזרקו בו חיצים של איש, ואין
 עוֹשׂו בִּידֵי אָדָם.

יתכן שתרגום יונתן דייק זאת ממה שהפסוק נכתב בלשון עתיד, שכך יהיה ולא בלשון ציווי
 שכך יש לעשות. (נושאי כלי יהונתן)

אמנם בגמ' (סנהדרין מג:): למדו מפסוק זה הלכות ואופני מיתת סקילה לנוגע בהר, ולכל
 הנסקלין לדורות⁵. כלומר שהגמ' הבינה שהסקילה האמורה בפסוק היא בידי אדם וכפירוש
 רשב"ם והדעת זקנים הנ"ל.

5. ויתר על כן מצינו בגמ' (סנהדרין טו:): דאבעיה להו שור סיני (שעלה להר) בכמה (דיינים נדון) ומסקינין דדינו
 בכ"ג דיינים כאדם.

התגלות השם

התגלות ה'. האזהרה השנייה. הצליל והנעימה

וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר

הר סיני היה צלול כזכוכית בשעת מתן תורה

וַיִּצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעַם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְּצֵבּוּ
בְּתַחֲתֵית הָהָר: (שמות יט, ז)

לאחר שמשה הזהיר את ישראל וכבסו שמלותם והתקדשו ג' ימים, נאמר בתורה (שמות יט, טז): 'וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהֵיטֵב הַבִּקּוּר, וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וְעָנָן כְּבֹד עַל הָהָר וְקוֹל שֹׁפָר חָזַק מְאֹד, וַיַּחֲרֹד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה'. בשעה זו הוציא משה את בני ישראל לקראת ה' מן המחנה, - 'וַיִּתְּצֵבּוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר'. ועמדו המפרשים על השאלה מהו 'תחתית ההר'? האם יתכן תחתיו כפשוטו, או שהכוונה למרגלותיו?

רש"י הביא בזה ב' פירושים: א. לפי פשוטו, שבני ישראל התיצבו למרגלות ההר. ב. על פי המדרש, שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית. כלומר שההר נעקר ממקומו והתקרב לקראתם עד שעמד מעליהם, ונמצא שהיו תחתיו ממש.

צד זה שהובא במדרש - שההר קרב ונכפה עליהם כגיגית, לכאן צ"ב, אם אכן נכפה עליהם ההר כגיגית, ועמדו תחתיו ממש, כיצד ראו את המתרחש על ההר? הלא בתורה מתואר שבני ישראל ראו 'את הקולות ואת הלפידים ואת ההר עשן', הכיצד?

בתרגום יונתן מצינו יישוב לדבר:

וְאַנְפִּיק מִשֶּׁה ית עֲמָא לְקִדְמוֹת שְׂכִינְתָא דִּי מִן מִשְׁדִּיתָא. וּמִן
יָד תְּלִישׁ מְאָרֵי עֲלָמָא ית טוֹוֹרָא וְזִקְפִּיה בְּאוֹרָא, וְהוּה זַיִג הִי
בְּאַסְפִּקְלֵדִיא, וְאַתְעֵתְדוּ תְּחֻתֵי טוֹוֹרָא:

[ויוצא משה את העם לקראת שכינת ה' מן המחנה, ומיד תלש ארון
העולם את ההר והעמידו באוויר, והיה צלול כזכוכית, ונתיצבו תחת
ההר].

מבואר בדבריו תוספת למדרש שהובא ברש"י, שמלבד מה שההר נתלש ממקומו ועמד
באוויר. היה ההר צלול כזכוכית.

יתכן שלחידוש זה הוצרך תרגום יונתן, מכיון שפירש את 'וַיִּתְיַצְבוּ בְּתַחְתֵּי הָהָר'. כפשוטו,
שעמדו תחתיו ממש. ולא כפירוש הראשון ברש"י שהתיצבו למרגלותיו. ולכך הוצרך לפרש
שההר היה שקוף וכך יכלו לראות את הקולות והלפידים שהיו על ההר, ככתוב (דברים ד, יא)
"פנים אל פנים דיבר ה'". (נו"כ יהונתן. ועיין אילת השחר, שמות יט, יז)

ההר נתפשט מגשמיותו ולכך נעשה צלול

את עומק ענין זה שההר היה צלול כזכוכית בשעה שניתנה עליו תורה, ניתן להבין על פי
מש"כ ה'מקנה' (בפתחא זעירא אות מה), שכשהשרה ה' שכינתו על ההר, **נתעלה ההר ונתפשט
מגשמיותו. ונעשה בהיר וזוהר**, כלומר ההר היה צלול מחמת שהתפשט מגשמיותו וממילא
יכל לפרוח באויר ולא היה בו חומר הממלא את תוכו, ולכך נעשה בהיר וזוהר. ולפ"ז ביאר
מה שאמרו חז"ל, שה' כפה עליהם הר כגיגית ואמר, 'אם תקבלו את התורה מוטב, ואם לאו
שם תהא קבורתכם', **שאינ זה עונש, אלא מדרך הטבע**, שאם לא יקבלו ישראל את התורה,
תסתלק השכינה מעל ההר, וממילא ישוב ההר לגשמיותו שהוא יסוד העפר שנופל לארץ.
וממילא יפול עליהם ויקברם.

בשעה שנאמרו עשרת הדברות, עמדו תחת ההר?

בפרשת ואתחנן, חוזר משה ומתאר באזני בני ישראל את מעמד הר סיני, ושם נאמר שוב ענין

זה שעמדו בני ישראל תחת ההר: (דברים ד, יא) 'וַתִּקְרְבוּן וַתַּעֲמְדוּן תַּחַת הַהָר וְהָרָה בְּעַר בְּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֲשֹׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל', אולם תרגום יונתן שם מתרגם באופן שונה ממה שתירגם בפרשת יתרו. וכך מתרגם: "וַקְרַבְתֶּנוּ וְקָמְתָנוּ בְּשִׁפּוּלֵי טוֹרָא". והיינו כפירוש הראשון ברש"י שהתייצבו למרגלות ההר, וכמו שתירגם אונקלוס כאן ושם. וצ"ע שלכאור' סותר דבריו שתירגם כאן.

בספר 'מעמד הר סיני' מיישב, שתרגום יונתן סבור שבני ישראל שינו את עמידתם לאורך מעמד קבלת התורה, ואכן קודם המעמד עמדו תחת ההר ממש, אך בשעת עשרת הדברות עמדו למרגלותיו, וכך יכלו לראות את המתרחש עליו. והפסוק בפרשת יתרו מדבר על השלב שקודם מעמד הר סיני, ואילו בפרשת ואתחנן מדובר על שמיעת הדברות עצמם ובשלב זה עמדו בני למרגלות ההר. והביא שכן כתב הרד"ל בפירושו על הפרקי דר"א: 'שבשעת הדברות לא עמדו תחת ההר' דאם כן מדוע הוצרכו למצות הגבלה, הלא ממילא לא יכלו לטפס על ההר שהיה באוויר.

אמנם לפ"ז לא יהיה ניתן לומר שטעמו של תרגום יונתן שההר היה צלול כזכוכית, הוא בכדי שיוכלו לראות את הנעשה עליו, כי לדבריו נמצא שבני ישראל ממילא לא היו תחתיו בשעת עשרת הדברות. ונצטרך לומר כטעמו של 'המקנה' (הובא לעיל) שההר היה צלול כזכוכית מפני שהתפשט מגשמיותו ולא בשביל שיוכלו לראות את הנעשה על גביו.

ההר קרב אליהם או שהם נכנסו תחתיו?

מהפירוש הב' של רש"י: "שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם כגיגית", משמע לכאורה שבני ישראל עמדו במקומם וההר יצא אליהם. וכך הבין גם בעל 'הפנים יפות' מדברי חז"ל הללו שכפה עליהם הר כגיגית, והכיצד הלא ישראל עמדו במקומם? אלא שההר נעקר ממקומו והלך אליהם.⁶

אך בתרגום יונתן (הנ"ל) מבואר שההר עמד באוויר במקומו ובני ישראל נכנסו תחתיו, דהיינו שיצאו ממקום ההגבלה ונכנסו לשטח ההר⁷, וכן כתב רש"י (שבת פח.) ע"ד הגמ' שם: 'זיתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה הקב"ה עליהם את הר כגיגית, ואמר להם אם מקבלים אתם את

6. ראה במהרש"א (שבת פח.) שדייק מדברי חז"ל הללו להיפך, דמדלא כתיב 'תחת ההר' וכתב 'בתחתית ההר', משמע שהיו בתוך התחתית כגיגית שמוקפת גם מהצדדים, וזהו 'שם תהא קבורתכם' כקבר המוקף גם בצדדים, עכ"ל.

7. פרט זה שבנ"י יצאו משטח ההגבלה מבואר גם באב"ע (כאן): 'זיתיצבו בתחתית ההר' - מחוץ לגבול שהגבילים משה"...

התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם'. וברש"י (שם) 'תחתית החר' - תחת החר ממש. וכן ברש"י (דברים לגג) 'והם תכו לרגליך' - תכו עצמן לתוך תחתית החר.

נקודה זו מוכרחת לשיטת תרגום יונתן (שמות יט, יב הובא לעיל) שבני ישראל עמדו סביבות כל החר ולא רק בצדו המזרחי - כדמשמע במכילתא. וא"כ לא שייך שהחר יזדקף מעל כולם (גם אם היה קרב אליהם, כי הלא עמדו בהיקף יותר גדול מהחר) ובהכרח כמש"כ כאן שנכנסו תחתיו.

רַד הָעֵד בְּעַם

פשר האזהרה השניה שהוזהרו בני ישראל מגשת אל החר

וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה רַד הָעֵד בְּעַם פֶּן יִדְרְסוּ אֶל יְיָ לְדָאוֹת
וְנִפְלְ מִמֶּנּוּ רָב: (שמות יט, כב)

לאחר התגלות ה' על הר סיני והתיצבות ישראל בתחתית החר נקרא משה לעלות אל ראש החר, וכשעלה ציווהו ה' לרדת ולהזהיר את בני ישראל שוב פן יתקרבו אל החר, בתורה מתואר דין ודברים שהיה בין משה לה' אודות אזהרה זו. משה אמר: 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְיָ לֹא יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל הַר סִינַי כִּי אַתָּה הֵעִדְתָּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַחֵר וְקִדְשְׁתָּו: וְעֵנָה ה': 'וַיֹּאמֶר אֲלֵיו יְיָ לָךְ רַד וְעֲלִיתָ אֵתָה וְאַחֲרָיָךְ עִמָּךְ וְהִכְהַנְיִים וְהָעָם אֶל יִהְרְסוּ לַעֲלֹת אֶל יְיָ פֶּן יִפְרָץ בָּם: וכבר עמדו המפרשים על פישרם של דין ודברים אלו, ומה נוסף באזהרה השניה יתר על האזהרה הראשונה, וכדלהלן.

האם היה מותר לבני ישראל להסתכל על השכינה בהר?

ראשית התקשו המפרשים, על מה באה אמירת ה' למשה 'רַד הָעֵד בָּהֶם'. ומה השיב לו משה שהעם כבר מוזהרים על כך, הלא יש הרבה מצוות שיש עליהם כמה אזהרות. ומה השיב ה' על כך?. ומגודל הקושי ראה מה שהביא האב"ע: "אמר הגאון כי שנים רבות חשב בזה הפסוק

ולא ידע טעמו, עד שראה בספר מוסרי מלכי פרס...”

וישנם במפרשים כמה דרכים, עיין בדעת זקנים, ובאוה"ח (שמות יט, כב-כד) ביאורים נפלאים⁸. להלן נביא את דרכם של הרשב"ם האב"ע והחזקוני, שפירשו בדרך אחת וממנה עולה חידוש גדול.

הרשב"ם מפרש, שמה שמשה אמר לה' 'לא יוכל העם לעלות אל הר סיני', וגו', אין פירושו שמשה התקשה מדוע ה' ציווהו להזהיר את ישראל שוב, אחרי שכבר ציווהו להגביל את ההר. אלא כוונת משה לשאול שהיות ובנוסח האזהרה שאמר ה' כעת, נוסף משפט - 'פן יהרסו אל ה' לראות', ושאל משה 'שמא משפט זה מוסיף שאפילו רחוק מן ההר אסור להתקרב מעט כדי להסתכל ולראות'. ועל כך השיב לו ה': "לָךְ יָד וְעָלִיתָ אֲתָהּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל יְהִרְסוּ לְעֵלֶת אֶל יְיָ", והיינו שלא אסר לראות בלא עליה להר, ורק העליה להר נאסרה. וכ"כ האב"ע.

בדרך דומה ביאר החזקוני שמשה הבין שנאסר על ישראל לראות ועל כך אמר לה', שבשלמא מה שנאסר לבני"י לעלות להר שולטים הם ברגליהם, אבל על האיסור להסתכל אינן שולטים בעיניהם, ויהא להם פתחון פה לומר 'רצוננו לראות את מלכנו', ועל כך השיב לו ה' 'יפה אמרת', ואכן לא אענישם על ההסתכלות אלא רק על העליה. (משמע קצת מדבריו שהקב"ה הסכים עם משה, אך מעיקרא ציווהו להורות איסור אף על ההסתכלות).

בתרגום יונתן מבואר לא כך, ומדבריו משמע שכל האיסור לעלות הוא בשביל שלא יסתכלו, וכך מפרש תרגום יונתן את האזהרה השניה:

וְאָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵת אֶסְהִיד בְּעַמֵּי דְלְמָא יְכוּזוּן קָדָם יְיָ לְאַסְתַּכְּלָא
וְיַפִּיל מִנְהוֹן רַב דְּבַהוֹן:

[ואמר ה' למשה רד העד בעם פן יכוזנו אל ה' לראות, ויפיל מהם
גדול שבהם].

וכך גם מפרש שוב - בתשובת ה' אל משה, על שאלתו (פסוק כד):

8. ראה להלן (בענין עשרת הדברות עה"פ שמות כ, ב) שהובא מהמדרש רבה ופרקי דר"א, שתכלית ירידת משה להתרות בעם היתה, מפני שה' לא רצה שיעמוד בראש ההר בשעת אמירת הדברות, כדי שלא יחשבו ישראל שמשה מדבר עמם מתוך הענו. יעו"ש שתרגום יונתן חלוק על זה.

**וַיֹּאמֶר לִיהוָי, אֵיזֵל חוֹת וְתִיֶסֶק אַנְתָּ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ, וּבְהֵנִיא וְעָמָא לָא
יְכוּזְנִין לְמִיֶסֶק לְמִסְתַּכְלָא קָדָם יְיָ, דִּילְמָא יְקַטּוּל בְּהוּן:**

**[וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי ה', לֶךְ רֵד וְתַעֲלֵה אֶתְּךָ וְאַהֲרֹן עִמָּךְ, וְהִכְהַנִּים וְהַעֵם
לֹא יְכוּזְנִין לְעֵלוֹת לְהַסְתַּכֵּל לְפָנֵי ה', פֶּן יִהְרֹז בָּהֶם]**

מדברי תרגום יונתן משמע שגם לאחר תשובת ה' למשה אסור היה לבני ישראל להתקרב בשביל להסתכל. ויתכן שאף הוא פירש את שאלת משה כדברי הרשב"ם והמפרשים הנ"ל שמשה הבין שבאזהרה הזו נוסף איסור להתקרב אפילו מעט בשביל להסתכל, ושאל האם כהבנתו, ובשונה מהמפרשים מפרש תרגום יונתן שעל כך השיב לו ה' שאכן כהבנתו נאסרה התקרבות זו.

על אותו דרך ניתן לומר באופן נוסף שתרגום יונתן פירש את שאלת משה שהיות וההגבלה כבר נאסרה, שמא כעת נאסר להסתכל בכלל ואף ממקומם יאסר, ועל כך השיב לו ה' שרק העליה ע"מ להסתכל אסורה, אך ממקומם שפיר יכולים להסתכל, ובזה מדוקדק מה שהוסיף תרגום יונתן בתשובת ה' את המילה 'למיסק' וכלשונו: "והכהנים והעם לא יכוזנו לעלות להסתכל לפני ה'", כי רק ההתקרבות והעליה ע"מ להסתכל אסורה, אך לראות ממקומם שפיר דמי.

כדברי תרגום יונתן מבואר גם בילקוט שמעוני (שמות יח, כא):

**וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בְּעַם, הִסְהֵד בְּעַם פֶּן יִהְרֹסוּ, שְׂמָא יִדְחֲקוּ
לְרָאוֹת. וְנִפְלַל קְטָנוֹ רַב.**

וְנִפְּלַ מִמֶּנּוּ רַב

העונש שנוסף באזהרה השנייה - נפילת הגדול שבהם

בשונה מהאזהרה הראשונה בה הוזהרו בעונש סקילה או מיתה ע"י חיצים, באזהרה השנייה הוזהרו לבל יתקרבו, פן 'וְנִפְּלַ מִמֶּנּוּ רַב', ונחלקו המפרשים מהו 'וְנִפְּלַ מִמֶּנּוּ רַב'?

רש"י פירש: "כל מה שיפול מהם, ואפילו הוא יחידי, חשוב לפני רב". ואילו תרגום ירושלמי פירש רב מלשון ריבוי: 'ויפול מהם אוכלוסין הרבה'. וכן פירש האב"ע.

תרגום יונתן פירש באופן אחר:

וְאָמַר יְיָ לְמֹשֶׁה חֲזֵת אֶסְהִיד בְּעַמָּא, דְּלִמָּא יְכוּזְנוּן קְדָם יְיָ
לְאַסְתַּבְּלָא, וְיִפִּיל מִנְהוֹן רַב דְּבַהוֹן:

[ואמר ה' למשה רד העד בעם פן יכוזנו אל ה' לדאות, ויפיל מהם
גדול שבהם].

תרגום יונתן מבאר שה' הזהירם שאם חלילה יעלו להר יתפס הגדול שבהם בעוונם⁹. (ולכאורה המכוון למשה רבנו בעצמו).

כדברי תרגום יונתן מבואר אף בזוה"ק, שלמד מפסוק זה ענין זה:

"מאי וְנִפְּלַ מִמֶּנּוּ רַב. הֲכִי גְזַרְנָא, הָאִי חֲבָרָא דְאֹרִי שְׂמָא קְדִישָׁא
לְכוּלָּא, הוּא נְפִיל וְנִתְפַּס בְּהַהוּא חוּבָא, יְתִיר מִנֵּיהּ, דְּכָתִיב 'וְנִפְּלַ
מִמֶּנּוּ רַב', הָרַב נֹפֵל וְנִתְפַּס בְּאוֹתוֹ עוֹן". (ז"ח פרשת בראשית)

9. וע"ע בפירוש האוה"ח כאן שפירש ש'הרב' אמור על גדולי ישראל, אך באופן שהם יעלו בעצמם להר: "דקדק לומר רב', פירוש אפילו יהיה הרב שבהם, לא יאמר שלא אקפיד אלא על המון העם, אבל גדולי ישראל הראויים להשראת השכינה לא אקפיד, ת"ל 'ונפל ממנו רב'.

וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם

בהר סיני קיבלו רק את עשרת הדברות, או את כל התורה כולה?

וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: (שמות יט, כה)

לאחר שהסתיים הדין ודברים בין משה לה' אודות האזהרה השניה, נאמר בפסוק: 'וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם', ולא נתפרש מה אמר אליהם משה?

רש"י פירש שמשה רבנו התרה בבני ישראל כפי שנצטווה בפסוקים הקודמים, להתרות בהם שלא יעלו להר סיני, פן יפרוץ בהם ה'.

אולם תרגום יונתן מפרש באופן אחר:

וְנָחַת מֹשֶׁה מִן טוֹוֹרָא לְזֵת עֲמָא וַאֲמַר לְהוֹן, קְדִיבּוּ קְבִילוּ אוֹדֵייתָא
עִם עֶשְׂרֵתֵי דְבְרֵיָא:

[וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הַהַר אֶל הָעָם וַאֲמַר לָהֶם, הִתְקַרְבוּ קְבִילוּ אֶת הַתּוֹרָה
עִם עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת].

תרגום יונתן מפרש שהיתה כאן הזמנה מיוחדת להתקרב לקבל את התורה עם עשרת הדברות.¹⁰

והנה מלבד החידוש בפשט הכתוב, טמון בתרגום יונתן ענין נוסף והוא שבהר סיני קיבלו את כל התורה כולה ולא רק את עשרת הדיברות וכלשונו: 'קְבִילוּ אֶת הַתּוֹרָה עִם עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת'.

כדברי תרגום יונתן שבסיני קיבלו את כל התורה מבואר גם במקורות נוספים, אלא שעל האופן שבו קיבלו את כל התורה במעמד הר סיני מצאנו ב' דרכים. דרך אחת - שכל התורה נכללה בעשרת הדברות, וכמו שכתב רש"י במקום אחר: (שמות כד, יב)

10. מקור לכך שהאמירה של משה היתה הזמנה והכנה, מצאנו גם במכילתא: "וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם - ... דבר אחר וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, אמר להם היו עתידין לקבל מלכות שמים בשמחה". (מכילתא יט, כג)

”כל שש מאות ושלוש עשרה מצות בכלל עשרת הדברות הן. ורבינו סעדיה פירש באזהרות שיסד, לכל דבור ודבור מצות התלויות בו.”

ודרך נוספת, שכל התורה היתה כתובה בפועל בין עשרת הדברות. וכדאיתא במדרש:

”דָּבָר אַחַר, ‘מִלְאָה קְטָרֶת’ - שְׁבִיב פֶּל דְּבֹר וְדְבֹר שְׁהִיוּ כְּתוּבִים בְּלוּחֹת, פְּרָשִׁיּוּתֶיהָ וְדִקְדוּקֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה הִיוּ כְּתוּבִים. וְאַתִּיא כְּהֵיא דְאָמַר חֲנֻנְיָהּ בֶּן אַחִי רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, ‘דְּדִיו גְּלִילֵי זָהָב’ - אֵלּוּ שְׁנֵי לוחֹת הַבְּרִית שֶׁכְּתוּב עֲלֵיהֶן: (שְׁמוֹת לֹא, יח; דְּבָרִים ט, י) ‘כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים’. ‘גְּלִילֵי זָהָב’ - מָה הַגְּלִים הִלְלוּ בֵּין גֶּל גְּדוֹל לְגֶל גְּדוֹל גְּלִים קְטָנִים, כִּי בֵּין כָּל דְּבֹר וְדְבֹר, פְּרָשִׁיּוּתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה הִיוּ כְּתוּבִים וְדִקְדוּקֶיהָ.” (במדבר רבה יג, טז)¹¹

מדברי תרגום יונתן שכתב 'שקבלו את התורה עם עשרת הדברות', ולא להיפך - 'שקבלו את עשרת הדברות עם כל התורה', משמע שסבר כהאופן של המדרש שכל התורה היתה כתובה בין הדברות, ולא כדברי רש"י שכל התורה נכללה בעשרת הדברות, כי אם היה סבור כרש"י היה לו לכתוב 'קבלו את התורה עם עשרת הדברות'.

11. וע"ע בירושלמי (שקלים פ"ו ה"א).

עשיות וזבחות

הקולות והלפידים המדאזות והפלאות
תאוד הצורה והאופן שנאמרו עשרת הדברות

אָנְכִי יי אֱלֹהֶיךָ

כיצד נחקקו הדברות על הלוחות? והאם משה החזיק את הלוחות?

אָנְכִי יי אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית
עֲבָדִים: (שמות יט, כה)

בתורה לא נתפרש הצורה בה נאמרו עשרת הדברות, אלא רק נכתב שנאמרו מפי ה': 'וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאִמֹר' (שמות יט, כה). גם בפרשת ואתחנן לא נתפרשו פרטים נוספים מלבד מה שנאמר שהדברות ניתנו ב'קול גדול': 'אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר יי אֶל כָּל קְהֵלְכֶם, בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַעֲנַן וְהַעֲרָפֶל קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יָסָף, וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי לְחֹת אֲבָנִים וַיִּתְּנֶם אֵלָי: (דברים ה, יט). אולם בחז"ל מצאנו תאורים רבים ושיטות שונות על פרטים רבים מהאופן והצורה שבה נאמרו עשרת הדברות. גם תרגום יונתן מוסיף בדיבור הראשון תיאור על אופן אמירתם ומדבריו ניתן ללמוד פרטים רבים מהקולות והמדאזות שהיו בסיני:

דְּבִירָא קְדָמָא כַּד הָוָה נְפִיק מִן פּוּם קוּדְשָׁא יְהִי שְׁמִיָּה מְבַרְךָ, הִי כְזִיקוּן וְהִי כְבֻדְקוּן וְהִי כְשִׁלְהוּבִיּוּן. לְמַפְדֵּי דִינְגוּר מִן יְמִנְיָה וְלְמַפְדֵּי

דְּאִישָׁא מִן שְׂמַאֲלִיה, פְּרַח וְטִיִּים בְּאֹיֵד שְׂמִינָא, וְחֹזֵד וּמִתְחַמֵּי עַל
 מְשִׁידֵיהֶן דְּיִשְׂרָאֵל, וְחֹזֵד וּמִתְחַקֵּק עַל לִזְחֵי קְיָמָא, דְּהִזִּין יְהִיבִין
 בְּכַף יְדוּי דְּמֹשֶׁה, וּמִתְהַפִּיךְ בְּהִזִּין מִן סֵטֵר לְסֵטֵר. וּבְכֵן צְוֹחַ וְאָמַר:
 עֲמִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲנָא הוּא אֱלֹהֵכוֹן דִּי פְּרָקִית וְאַפִּיקִית יְתִכוֹן
 פְּרִיקִין, מִן אֲרַעָא דְּמִצְרָאֵי, מִבֵּית שַׁעְבוּד עֲבָדִיא:

[דיבור ראשון, כאשר היה יוצא מפה קודשו - יהא שמו מבודד, כזיקים
 וכברקים וכשלהבות אש, לפיד אש מימינו ולפיד אש משמאלו, פורח
 וטס באויד השמים, וחוזר ונראה על מחנות ישראל, וחוזר ונחקק על
 לוחות הברית שהיו נתונים בכף ידיו של משה ומתהפך בהם מצד לצד.
 ואז קרא ואמר: 'עמי בני ישראל, אני הוא ה' אלוהיכם, אשר שחררתי
 והוצאתי אתכם גאולים מארץ מצרים, מבית שעבוד עבדים'].

מתרגום יונתן עולים כמה חידושים:

רק ב' הדברות הראשונות נאמרו מפי הגבורה

א. תרגום יונתן מקדים בדיבר זו וכן בדיבר השני (ראה פסוק הבא). שהדיבר היה יוצא מפי ה'
 - יהא שמו מבורך. אך בשאר הדברות לא הזכיר זאת, וכדברי חז"ל (מכות כד. הוריות ת). שרק
 "אנכי" ולא יהיה לך" מפי הגבורה שמענום, אך יתר הדברות נשמעו לבני ישראל מפיו של
 משה רבנו¹².

חידוש זה הוא דלא כשיטת הרמב"ן (שמות כ, ז) שאף בשאר הדברות שמעו את קול ה', אך
 בשונה מב' הדברות הראשונות בהם הבינו את הנאמר, ביתר הדברות לא הבינו את הנאמר
 ומשה פירש להם. (ועיין בשל"ה מסכת שבועות לט)

ויתכן שדעת תרגום יונתן כשיטת הרמב"ם (הובא ברבנו בחיי שמות כ, א) ששאר הדברות 'לא
 שמעום ישראל כלל מפי ה', והיו מקובלות להם מצד נבואתו¹³.

12. וכ"ה במדרש (שה"ש רבה א, ב ב), עה"פ "ישקני מנשיקות פיהו" - ולא כל נשיקות פיהו עיי"ש. עיין עוד
 בפירוש האוה"ח כאן שדייק זאת אף מנוסח הדברות, שב' הדברות הראשונות נאמרו בגוף ראשון: 'אנכי ה'
 אלוקיך', 'אשר הוצאתיך', וכן לא יהיה לך... 'על פני'. ואילו יתר הדברות נאמרו בגוף שלישי: 'את שם ה'
 אלוקיך', 'לא ינקה ה'', 'כי ששת ימים עשה ה''. עיי"ש.

13. עיי"ש ששיטת הרמב"ם שמשה שמע את כל הדברות בחיתוך אותיות והשמיע לישראל. ואילו ישראל

הדברה טסה והקיפה את המחנה

ב. עוד מבואר בתרגום יונתן שהדיבר היה טס באויר וחוזר ונראה על מחנה ישראל. דבר זה מבואר אף במדרש (שה"ש רבה א, ב ב). ונחלקו שם מאיזה כיוון הדיבר הקיף הקיפה את מחנה ישראל:

"...וְכִיצַד הָיָה הַדְּבֹר יוֹצֵא מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא... רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי אוֹמֵר, מִלְּמַד שֶׁהָיָה הַדְּבֹר יוֹצֵא מִיְמִינוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשִׁמְאֹלָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְחוֹזֵר וְעוֹקֵף אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹנָה עָשָׂר מִיל עַל שְׁמוֹנָה עָשָׂר מִיל. וְחוֹזֵר וּמְקִיף מִיְמִינָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְשִׁמְאֵלוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְקַבֵּלוֹ מִיְמִינוֹ וְחוֹקְקוֹ עַל הַלְּזַח... וְרַבְּנַיִן אֶמְרִין... הַדְּבֹר הָיָה יוֹצֵא מִפִּי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, מִיְמִינוֹ לִיְמִינָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְחוֹזֵר וְעוֹקֵף אֶת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹנָה עָשָׂר מִיל עַל שְׁמוֹנָה עָשָׂר מִיל. וְחוֹזֵר וּמְקִיף מִיְמִינָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לִיְמִינוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְקַבֵּלוֹ מִיְמִינוֹ וְחוֹקְקוֹ עַל הַלְּזַח..." (שה"ש רבה א, ב ב)

הלוחות ירדו ללא הדברות. והדברות נחקקו במעמד הר סיני

ג. בתרגום יונתן התבאר שהדיבר היה חוזר ונחקק על הלוחות, כלומר שהלוחות לא ירדו חקוקים בדברות אלא נחקקו במעמד הר סיני באמצעות הדברות עצמם. וכמשמעות הפסוק בפרשת ואתחנן (דברים ד, יג): "וַיִּגַּד לְכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לְחוֹת אֲבָנִים". הרי שראשית נאמרו הדברות לבני" ורק לאחר"כ נחקקו על הלוחות.

וכך מבואר גם במדרש:

"אָמַר רַבִּי בְּרַכְיָה שָׁנָה לִי רַבִּי חֲלָפוֹ, הַדְּבֹר עֲצָמוֹ הָיָה נְחָקָה מֵאֲלִיוֹ, וְכִשְׁהוּא נְחָקָה הוֹלִיךְ קוֹלוֹ מִסּוּף הָעוֹלָם וְעַד סוּפוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: 'קוֹל ה' חָצַב לְהַבּוֹת אֵשׁ'". (שה"ש רבה א, ב ב)

לדעת המהרש"א (שהובא לעיל) כך נאמר אף בגמ' (שבת קה). לשיטת רבנן הסוברים ש'אנכי'

שמעו את ב' הדברות הראשונות בלא חיתוך אותיות. ועיין באוה"ח (שמות כ, ז) שסבור שיתר הדברות נאמרו ע"י מלאך ולא ע"י משה, אלא שאף קולו של משה נשמע בהר.

ראשי תיבות: אמירה נעימה כתיבה יהיבה. וכוונת דבריהם ביאר המהרש"א, להרחיק את ההגשמה הנדמית מלשון הכתוב: (שמות לא, יח) "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה פְּכֻלְתּוֹ לְדָבָר אֲתוֹ בְּהָר סִינַי, שְׁנַי לַחַת הָעֵדוּת, לַחַת אֲבֹן פְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים", שמשמע שהלוחות נכתבו כביכול 'באצבעו של הקב"ה, ולעולם מקרא זה נכתב רק כדי לסבר את האוזן, אך אופן כתיבת הלוחות היה באמצעות 'האמירה הנעימה היוצאת מפי הגבורה שהיא נכתבה בלוחות מעצמה'. וכדברי תרגום יונתן.

משה רבנו החזיק את הלוחות בידיו – היכן עמד?

ד. בתרגום יונתן מבואר שהדיבור היה נחקק על הלוחות אשר היו בידיו של משה, ולכאורה משמע שמשה עמד עמם בראש ההר - שהוא מקום הלוחות, מאידך בפסוק נאמר (שמות יט, כה): "וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם" ותיכף התחיל הדיבור. ובחז"ל איתא שכך היה רצון ה' שמשה לא יהיה בראש ההר בשעת הדברות (ואמנם וודאי היה על ההר כפי שנצטוו 'ועלית', אך לא בראשו) וכדאיתא במדרש רבה (שמות פכ"ח) מובא בהערה¹⁴. וכן בפרקי דר"א (פמ"א):

"אמר הקב"ה ירד משה אל המחנה, ואחר כך אני משמיע תורתך לישראל, שלא יהיו אומרים משה מדבר עמנו מתוך הענן".

מדבריהם עולה שרק לאחר שמשה ירד, השמיע הקב"ה את הדברות, ונמצא הכרח שמשה לא עמד בראש ההר. וצ"ב א"כ הכיצד בתרגום יונתן מבואר שהחזיק את הלוחות? ומוכח שתרגום יונתן חלק על דברי הפרקי דר"א והמדרש הנ"ל, וס"ל שמשה רבנו חזר ועלה לראש ההר, ועמד שם בעת שנאמרו הדברות והחזיק בידיו את הלוחות שהדיבור נחקק עליהם.

יש שהתקשו לפ"ז שמשה עמד בראש ההר, הכיצד שמע משה את קריאת העם 'דבר עמנו

14. וכך איתא במדרש רבה (שמות פכ"ח): "וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת דְּבָרֵי הָעָם אֶל ה', אוֹתָהּ שָׁעָה בִקְשׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה וּלְדַבֵּר עִמָּהֶם, וְהָיָה מֹשֶׁה עוֹמֵד. אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מָה אֶעֱשֶׂה מִפְּנֵי מֹשֶׁה. אָמַר רַבִּי לֹא מִשָּׁל לְמִלָּה שְׁבֻקֶשׁ לַעֲשׂוֹת אוֹפִימִשְׁטָא חוּץ מִדַּעְתּוֹ שֶׁל אֶפְרָכּוֹס, אָמַר לוֹ עֲשֵׂה דְבָר פְּלוּנִי, אָמַר לוֹ, כְּבָר נַעֲשִׂיתִי. שׁוֹב אָמַר לוֹ, לָךְ קָרָא לְפְלוּנִי סִינְקְלִיטְקוֹס וְיָבֵא עִמָּךְ, עַד שֶׁהוּא הוֹלֵךְ עֲשֵׂה הַמִּלָּה מַה שְׁבֻקֶשׁ. כִּף בִּקְשׁ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לִתֵּן עֵשֶׂר דְּבָרוֹת, הֵיחָ מֹשֶׁה עוֹמֵד מִצַּדּוֹ, אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲנִי גוֹלָה לָהֶם אֶת הַרְקִיעַ וְאוֹמֵר (שְׁמוֹת כ. ב): אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ. הֵם אוֹמְרִים, מִי אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אוֹ מֹשֶׁה, אֵלָּא יֵרֵד מֹשֶׁה וְאַחַר כֵּן אֲנִי אוֹמֵר: אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ. כִּף אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה (שְׁמוֹת יט. י): לָךְ אֶל הָעָם וְקִדְשָׁתֶם הַיּוֹם וּמָחָר וּכְבֹסוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם, אָמַר לוֹ כְּבָר הַקְּדוֹשׁ שְׂמֹתֵיכֶם, שְׁנֵאמַר (שְׁמוֹת יט. כג): כִּי אֲתָה הָעֵדוּתָהּ בְּנֹו לְאֹמֵר וְגו'. אָמַר לוֹ (שְׁמוֹת יט. כד): לָךְ יֵרֵד וְעָלִית אֲתָה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ, עַד שֶׁמֹּשֶׁה יֵרֵד, נִגְלָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאמַר (שְׁמוֹת יט. כה): וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל הָעָם, מִיָּד (שְׁמוֹת כ. א): וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם".

אתה ונשמעה', הלא לא היה סמוך לישראל?¹⁵

משפט הפתיח שקדם לדברות

ה. עוד עולה מדברי תרגום יונתן, שהדיבר לא נאמר ישירות אלא היה לו משפט פתיח - "עמי בני ישראל".

תרגום יונתן מוסיף הקדמה זו לכל עשרת הדברות, וזה משלים את מה שפירש קודם, שהדברות נאמרו מפיה ה' - בקול נעים ומשובח ונעימה מתוקה, וכאן מתווסף שאף הנימה בה נאמרו הדברות היתה נימה של פניה וחביבות - "עמי בני ישראל".¹⁶

וכך אמרו במדרש עשרת הדברות:

"...והקול פורח באויר השמים ואומר, עמי עמי בית ישראל, אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים" ... (מדרש עשרת הדברות - דבור ראשון)

15. קושיא זו היא רק לשיטה שבני ישראל אמרו זאת לאחר ב' הדברות הראשונות. אך לשיטת רבנן שבני בקשו זאת רק לאחר עשרת הדברות, וכסדר שנכתב בתורה (שה"ש רבה א) לא קשה כלל.

16. בתרגומו על התורה ישנם עוד מצוות בהם מוסיף ת"י הקדמה זו, ולא נתברר מדוע דווקא במצוות מסוימות אלו הוסיף הקדמה זו.

לִּחְוֹת הָעֵדוּת

מאיזה חומר היו עשויות הלוחות הראשונות?

וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלְתּוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לִּחְוֹת הָעֵדוּת
לִּחְוֹת אֲבָן כְּתֻבִים בְּאֶצְבְּעֵי אֱלֹהִים: (שמות לא, יח)

כהשלמה לפלאות שראו בני ישראל באופן חקיקת הדברות על גבי הלוחות, בשעת מתן תורה, ראוי להתבונן מאיזה חומר היו עשויות הלוחות הראשונות שעמדו בהר סיני? האם מחומר שקל לחקוק בו? ומנין נלקח חומר זה? והנה בתורה נאמר שהלוחות היו 'לוחות אבן' ואבן היא קשה לחקיקה, אלא שעדיין יש הבדל ברמת הקושי של סוגי האבנים, ויש לידע מאיזה סוג אבן נעשו הלוחות?

בתרגום יונתן מתבאר הדבר:

וַיְהִי לְמֹשֶׁה כִּד פֶּסֶק לְמַלְלָא עֲמִיּה בְּטוֹרָא דְסִינַי, תְּרִין לִוְחֵי
סְהַדוּתָא, לִוְחֵי דְאֲבָן סְפִירִינוֹן מְבוֹרְסֵי יְקָרָא, מִתְקַלְהוֹן אַרְבְּעִין
סָאִין, כְּתִיבִין בְּאֶצְבְּעַא דִּי:

[ויתן למשה כאשר פסק לדבר אתו בהר סיני, שני לוחות העדות, לוחות של אבן ספיר הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, משקלם ארבעים סאה, כתובים באצבע אלוקים].

מבואר בתרגום יונתן שבניגוד ללוחות השניות שאמר הקב"ה למשה "פסל לך", ונעשו מחומרים הנמצאים כאן בארץ, הלוחות הראשונות נעשו מאבן ספיר של כסא הכבוד.

כך גם פירש תרגום יונתן את הפסוק בפרשת וזאת הברכה (דברים לד, יב): 'וְלָכֵל הָיָד הַחֲזָקָה וְלָכֵל הַמוֹרָא הַגְּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל'. שהמורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל, הוא מה ששבר את הלוחות אשר היו כבדות ביותר, מפני שהיו עשויות מאבן ספירינון ומשקלם היה ארבעים סאה. וכן כתב גם בתחילת פרשת ואתחנן (דברים ד, יג).

מאיךך בתרגום יונתן בהמשך פרשת ואתחנן (דברים ה, יט) כתב, שהלוחות הראשונות היו מאבן שֵׁשׁ: וכך מתרגם את הנאמר - "וַיִּכְתְּבֵם עַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים וַיִּתְּנֵם אֵלַי":

וְהָיָה קֶלֶד דְּבִירָא מְתַפְתִּיב עַל תְּרִין לוחֵי מְרִמִּירִין. וַיְהִינֵן לִי. [וְהָיָה קֶלֶד דְּבִירָא מְתַפְתִּיב עַל שְׁנֵי לוחֵי מְרִמִּירִין. וַיִּתְּנֵם לִי].

'לוחי מְרִמִּירִין' פירושו לוחות שֵׁשׁ. וצ"ע שכאן סתר משנתנו בכל המקומות הנ"ל שכתב שהלוחות היו מאבן ספיר. וצ"ע.

מקור לכך שהלוחות היו מאבן ספיר מכסא הכבוד, מצאנו גם במדרשים:

לוחות אבן - אמרו רז"ל מכסא הכבוד נחתכו והם ספיר, וכן הוא אומר "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר" (שמות כד, י) ואומר: "כמראה אבן ספיר דמות כסא" (יחזקאל א, כו) (מדרש לקח טוב)

ושני לוחות העדות בידו - בא וראה כמה גדול כוחו של משה, אמר ר' יהודה הלוחות משקל ארבעים סאה היו ושל סנפירינן היו, והיו נמשכים על ידו כדבר קל. (תנחומא סי' כו)

מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל

באיזה צליל ובאיזו נעימה, נשמע קול ה' בהר סיני?

וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֶזֶק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים
יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל: (שמות יט, כ)

פסוק זה נאמר עוד לפני שנקרא משה לעלות אל ההר, שם ציווהו השם לרדת ולהזהיר שוב את בני ישראל לבל יתקרבו לעלות אל ההר. ורק לאחמ"כ התורה מתארת את סדר עשרת הדברות שנאמרו בסיני. ונחלקו המפרשים בביאור מקרא זה, מהו 'מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֵנוּ בְּקוֹל', איזה דיבור דיבר משה שעליו ענהו ה' בקול? ונאמר בזה כמה פירושים:

רש"י מפרש בשם המכילתא שפסוק זה מדבר על שמונת הדברות שנשמעו לישראל מפיו של משה. וכדברי חז"ל שרק ב' הדברות הראשונות 'אנכי ולא יהיה לך' שמעו ישראל מפי הגבורה. וזהו 'והאלוקים יענונו בקול' שמשה היה משמיע את הדברות 'והקדוש ברוך הוא מסייעו לתת בו כח, להיות קולו מגביר ונשמע'. (וכן משמע בברכות מה. לפירוש הר"י שבתוס' שם).

אולם כבר עמד הרמב"ן, שעל דרך הפשט 'הכתוב לא ידבר עדיין בעשרת הדברות', ולכן מפרש שפסוק זה מדבר על הדברים שאמר ה' למשה אחר שעלה אל ראש ההר (בפסוק הבא) וציווהו להזהיר את בני ישראל שוב לא להתקרב להר, ובני ישראל שמעו את קולות דיבור ה' עם משה אך לא הבינו את הנאמר, ומשה ירד והגיד להם. וזהו 'משה ידבר' שמשה ציווה לבני ישראל (מראש ההר) את אשר יעשו¹⁷ וה' יענהו בקול - הוראות נוספות.¹⁸

ה'אור החיים' מפרש, שמשה עמד תחת ההר ואמר 'דברי שיר ושבח כמקבל פני מלך הגדול ברוך הוא', וזהו 'משה ידבר'. והאלוקים ענהו בקול השופר באופן שנראה כמתרצה מדבריו. או שענהו 'בקול גדול, בעבור ישמע העם בדברו עמו שבזה יצדיקו נבואתו'.

17. פרט זה בביאור 'משה ידבר' לשיטת הרמב"ן צ"ב דהלא ה' ציווהו 'רד העד' שירד ויאמר, וברמב"ן מבואר שאת ההוראות האלו הורה משה מראש ההר. וצ"ע.

18. פירוש נוסף ראה באב"ע, שמשה עמד תחת ההר ושאל דברים מה', והכתוב לא גילה מה שאל, וה' ענהו בקול שהיה משה שומעו למרות הרעש הגדול מקול השופר שהלך ונחזק, ושמע משה משום שנשמתו היתה דבוקה בה'. וסופם של הדברים שדיבר עמו ה', הם קריאת ה' למשה לעלות אל ראש ההר האמורה בפסוק הבא.

בתרגום יונתן נראה שפירש כרש"י,¹⁹ שפסוק זה אמור על הדברות שנשמעו מפיו של משה, ומוסיף בדבריו ידיעה נפלאה, אודות הנעימה והצליל שבה נשמעו עשרת הדברות:

**וְהָיָה קוֹל שׁוֹפְרָא אֲזִיל וְתַקִּיף לְחֻדָּא, מִשָּׁה הָיָה מְמַלִּיל וּמִן קָדָם יִי
הָיָה מוֹתְעֵנִי בְּקוֹל נְעִים וּמִשִּׁבַּח וְנַעֲיִמָתָא חֲלִיא:**

[והיה קול השופר הולך וחזק מאוד, משה מדבר ומלפני ה' היה נענה בקול נעים ומשובח, ונעימה מתוקה].

תרגום יונתן מוסיף שהקול שיצא מלפני ה' היה נעים ומשובח, ונשמע בנעימה מתוקה.

וכך נאמר בגמ' (שבת קה.) שלדעת רבנן, ראשי התיבות של המילה הראשונה בעשרת הדברות, 'אנכי', הם: אמירה נעימה כתיבה יהיבה. כלומר האמירה הנעימה היוצאת מפי הגבורה נכתבה בלוחות מעצמה. (מהרש"א שם וכדברי תרגום יונתן - שמות כ, ב)²⁰.

וכך אמרו במכילתא:

*"זמה ת"ל משה ידבר, אלא מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה,
והיה הקב"ה מסייעו בקולו, ובנעימה שהיה משה שומע, בו היה
משמיע את ישראל, לכך נאמר משה ידבר והאלהים יעגנו בקול".
(מכילתא יט, כ)*

ניגון עשרת הדברות

וראה מה שכתב הרוקח (בפירושו עה"ת פרשת ואתחנן) אודות הניגון והנעימה שנאמרו בה עשרת הדברות:

*"משה לימד לישראל ניגון עשרת הדברות כמו שידעו יעקב, זהו 'כה
תאמר לבית יעקב', 'דברות, יעקב תיבות, שיש בעשרת הדברות*

19. אף שהיה מקום להבין כפירוש האוה"ח הנ"ל שמשה אמר דברי שיר ושבח לפני ה' ועל כך נענה באמירה נעימה, מ"מ ממה שמוסיף את ענין האמירה הנעימה שמוזכר בחז"ל על הדיברות עצמם, מסתבר שכוונתו כרש"י.

20. ב'פירוש יונתן' כ' שתרגום יונתן למד זאת מהלשון "בקול" שמשמעותו "הקול הידוע" והוא "קול ה' בהדר".

וכן דוד ידע באיזה נעימת קול נאמרו, לכך אחר שירתו אמר: 'משיח אלוהי יעקב ונעים זמירות ישראל'. אמר דוד מי הגיד לי הניגון, רוח ה' דיבר בי ומלתי על לשוני! והנביאים היו מנגנים באותם נגונים ומתנבאים, וכן חבל נביאים, וכן ללשיע, וכן לדוד. וכן להימן. וכן לאסף וידותון".

וכן החזקוני, בהקדמתו לפירושו על התורה כתב, שבחלומו שמע את עשרת הדברות נאמרים **בנעימת קול:**

"והוא פתרון חלומי בנפשי נשבעתי - אני חזקיה כי בחלומי שמעתי. קול אלוהים מדבר עשרת הדברים - **בנעם קול דממה** לארץ ולדרים".

לֹא תִרְצַח: לֹא תִנְאַף: לֹא תִגְנֹב

האופן המיוחד שבו נאמרו חמשת הדברות המצוות על 'בין אדם לחבירו'

לֹא תִרְצַח: לֹא תִנְאַף: לֹא תִגְנֹב: לֹא תַעֲנֶה בְרַעַךְ עַד שֶׁקָּד:
 לֹא תַחֲמַד בֵּית רַעַךְ לֹא תַחֲמַד אִשֶׁת רַעַךְ וְעַבְדוֹ וְאִמָּתוֹ
 וְשׂוֹרוֹ וְחֲמֹרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרַעַךְ: (שמות כ, יג)

בתורה לא נתפרש הבדל כל שהוא בין אופן אמירת חמשת הדברות הראשונות העוסקות במצוות שבין אדם למקום לחמשת הדברות השניות העוסקות במצוות של בין אדם לחבירו. אולם בתרגום יונתן מצינו חילוק מעניין.

תרגום יונתן מפרט בכל דיבר ודיבר מחמשת הדברות של בנ"א לחבירו, אזהרה בנוסח המזהיר מלעבור את העבירה, ומלהתחבר או להשתתף עם עושיה, כדי שלא יקומו הבנים

וילמדו לעשות כך מהאבות, ובכל עבירה ועבירה מפרט תרגום יונתן את החורבן הבא לעולם מעוון זה²¹. ולדוגמא הבאנו את תרגומו על 'לא תרצח':

עמי בני ישראל, לא תהוו קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין ולא ותחמי בכנשתהון דישדאל עם קטולין ולא יקומו בניכון מן בתריכון וילפון לחוד הינון למהוי עם קטולין ארום בחובי קטוליא חרבא נפיק על עלמא:

[עמי בני ישראל, לא תהיו רוצחים, לא חברים ולא שותפים עם רוצחים, ולא יידאה בכנסיותיהם של ישראל עם רוצחים, שלא יקומו בניכם אחריכם וילמדו גם הם להיות עם רוצחים. כי בעוונות הרוצחים חרב באה לעולם].

תרגום יונתן על דיבר זו וכן בכל חמשת הדיברות של בן אדם חבריו, מוסיף אותן אזהרות. מלבד גוף האזהרה שלא יעשו את מעשי ההשחתה בעצמם, הוזהרו עוד שלא יתחברו ולא ישתתפו ולא יתראו בחברת אלו האנשים, בכדי שהבנים לא ילמדו אלו ההשחתות מהאבות. ודבר זה אומר דרשני.

ב'נושא כלי הונתן' ביאר זאת, שעבירות אלו שכולם שחיתות של בנ"א לחבירו, הן עפ"י רוב נעשות ע"י התחברות עם חברה רעה, ואלמלא כן - יתכן שלא היו נעשות, ולכן כללה

21. להלן פירוט החורבנות הבאות מחמת חמשת הלאוים של בנ"א לחבירו - שהובאו בתרגום יונתן: בעוון רציחה, חרב באה לעולם - מידה כנגד מידה. ובתנא דבי אליהו (רבא פכ"ו): "לא תרצח אם קיימתם אתם אותו, נתקיים בכם: 'זחרב לא תעבור בארצכם', עכשיו שעברתם עליו נתקיים בכם: 'והריקותי אחריכם חרב'". בעוון הנואפים, דבר יוצא על העולם - כדאיתא במדרש (ב"ר כו, ה) על דור המבול "בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיה באה לעולם והורגת טובים ורעים".

בעוון הגנבים, רעב יוצא על העולם - כדאיתא בשבת לב: 'בעוון גזל הגובאי עולה, והרעב הווה'. (ואע"פ שבסנהדרין פו. פירשו זאת על גונב נפשות, מ"מ עיין באב"ע ובספורנו כאן שדבר הלמד מעניינו אף לגונב ממון). בעוון עדי שקר, הענינים מסתלקים ומטר לא יורד ובצורת באה לעולם - כמו שאמרו חז"ל (בסנהדרין כט). שבשביל מעיד עדות שקר הגשמים נעצרים, ואף אם נתקשרו השמים בעבים להוריד גשמים אין הגשם בא. (עי"ש ברש"י)

בעוון החמדה, המלכות מתגרה בנכסיהם של בני אדם ועשירים נעשים עניים - הוא מידה כנגד מידה שחומדים ממון של הזולת, אף המלכות חומדת את ממונם.

וגלות באה לעולם - בפסיקתא רבתי (פכ"ד): לא גלו ישראל עד שעברו על הפסוק (מיכה ב, ב) "וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו".

האזהרה את כל הגורמים המביאים להשחתות אלו.

דוגמא לדבר שמעון ולוי שזממו להרוג את יוסף, (בראשית מט, ה) כנאמר: "שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם... כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור" ושור - זה יוסף. ומברכתו של יעקב אבינו להם, למדנו שחברותם היא שגרמה להם זממה זו. ולכך גזר שיפרדו זה מזה ולא יהיו כאגודה אחת (שם, ז): "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל", כי **ההתחברות והשותפות שלהם הביאו את הרצון להרוג את יוסף.**

וכן היה בחטא הזנות במעשה זמרי, שהשתתפו לזנות ונפלו כ"ד אלפים מישראל. וכן בפילגש בגבעה שהיה שותפות ובגלל אותו מעשה כמעט נשמד שבט מישראל.

ומה שכתב תרגום יונתן 'כדי שלא ילמדו הבנים מאבותיהם', ביאורו **כי הבנים אוחזים מעשי אבותיהם.** ודוגמא לזה היה אצל אליפז שבא להרוג את יעקב במצות עשיו אביו. ועמלק בנו של אליפז רדף אחרי ישראל ביציאתם מצרים, מפני המריבה של עשיו עם יעקב, (עיין בתרגום יונתן שמות יז, ח).

ומתבאר מתרגום יונתן שאלו הדברות לא די במה שהאדם הפרטי ימנע מלעשות כן אלא הן מקיפות גם את הדורות הבאים, **שעל האדם מוטל שאף בניו לא יחטאו בחטאים אלו, ולכל אחד ואחד אחריות שלא יבוא מצב שיווצר חלילה עם רוצחים ועם גנבים וכו'.** ומאידך שמירת אלו הציווים בכוחה להציל את העם מרעות רבות: חרב, דבר, רעב, בצורת, עניות וגלות.

וְכָל הָעַם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת

מה ראו בקולות? והאם יש קשר בין הקולות ללפידים? באיזה עוצמה נשמעו הקולות? וכיצד יתכן שתהיה עוצמה אחת שנעימה לכולם - ילדים כזקנים יחדיו?

וְכָל הָעַם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֵת הַלְפִידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר
וְאֵת הַהָדָר עֲשׂוּ וַיֵּדָא הָעַם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק: (שמות כ, טו)

אחד מהפלאות שהיו במעמד הר סיני הוא שבני ישראל ראו דברים שלא ניתנים להיראות וכנאמר בפסוק: 'וְכָל הָעַם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת, וְאֵת הַלְפִידִם', ובפשטות מבואר שבני ישראל ראו את הקולות של עשרת הדברות, ואילו ה'לפידים' הם לפידי האש שבערו בהר אך לא היו קשורים לקולות. וכך מפרש רש"י: 'רואים את הנשמע, שאי אפשר לראות במקום אחר'. והיינו עצם מה שראו את הקולות הוא פליאה שלא ניתן לראות במקום אחר.

אולם תרגום יונתן מפרש שראו בקולות דבר נוסף מלבד עצם הקול, וגם מקשר בין הקולות ללפידים:

וְכָל עַמָּא חֲמִינן ית קלִיִּיא הַיָּד הַזֹּז מִתְהַפְּכִין בְּשִׁמְעָהוֹן דְּכָל חַד
וְחַד. וְהַיָּד הַזֹּז נִפְקִין מִן גּוּ בְּעוֹדֵיא. וְיֵת קַל שׁוֹפְרָא הַיָּד הַזֹּה מַחִי
מִיִּתְנִיא וְיֵת טוֹרָא תְּנִין וְחֲמוֹן כָּל עַמָּא וְדַתְעֵן וְקִמוּ תְּגִרִסֵּד מִלִּין
מֵרַחֵיק:

[וכל העם רואים את הקולות, איך היו מתהפכים באוזניהם של כל אחד ואחד, ואיך היו יוצאים מתוך הלפידים, ואת קול השופר איך היה מחיה מתים, ואת ההדר עשן, וראו כל העם ונסוגו ועמדו שנים עשר מילים מרחוק].

תרגום יונתן מפרש שראו כיצד היו הקולות מתהפכים באוזניהם של כל אחד ואחד. ודבריו

מתפרשים לב' פנים:

א. יתכן שכוונתו שראו איך כל אחד ואחד שומע לפי כוחו שיכול לשמוע. ולא היו הקולות נשמעים לכולם בעוצמה אחידה שמה שנסבל על ידי אחד קשה לסבולו ע"י אחר. ואמנם באוזני כולם נשמעו הקולות ב'קול גדול' וכלשון המקרא, אך ברמת הסבל שמסוגל כל אחד לסבול, הזקנים לפי כוחם והצעירים לפי כוחם. (וראו זאת כולם מגוף הדבר שהיה הקול נסבל אצל כולם) וכמו שאמרו במדרש:

"...אָמַר לָהֶם: הַשְּׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים, בְּיַצֵּד, אֱלוֹ הִיָּה כְּתוּב קוֹל ה' בְּכַחוֹ, לֹא הִיָּה הָעוֹלָם יְכוּל לַעֲמֹד, אֶלָּא (תהלים כט, ד): קוֹל ה' בְּפִי, בְּפִי שֶׁל כָּל אֶחָד וְאֶחָד, הַבְּחוּרִים לְפִי כֶחֶן וְהַזְקִנִים לְפִי כֶחֶן וְהַקְטָנִים לְפִי כֶחֶן." (שמו"ד כט, א)

ב. עוד יתכן שכוונתו שהיו רואים כיצד הקולות מתעגלים ונכנסים לאוזניהם. והיינו שלא רק שראו את עצם הקול אלא ראו את מסלול הילוכו והתעגלותו אל תוך אוזניהם שהוא פלא גדול ועצום. וכמו שמובא במדרש:

"...והקב"ה נתן להם רשות שיהיו יכולים להסתכל בכבודו, והיו רואים בכבודו הקול שהיה הולך ומתעגל אל אוזניהם..." (מדרש עשרת הדברות - דיבור ראשון)

תחית המתים במעמד הר סיני באמצעות טל תחיה או קול השופר?

ענין נוסף שמוזכר בתרגום יונתן, הוא שראו כיצד קול השופר מחיה מתים. ואמנם עצם הדבר שבשעת מתן תורה הוצרכו לתחית המתים, כבר איתא בחז"ל, אך בשינוי מדברי תרגום יונתן. כי לדבריו קול השופר הוא שהחיה את המתים, ובגמ' (שבת פח:) וכן במדרש אמרו שה' הוריד טל שהחיה את המתים:

וז"ל הגמ' (שבת פח:): 'שכל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל, והוריד הקב"ה טל שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם כדי שיוסיפו לשמוע את דבריו'.

ובמדרש מובא: "...וכשמעו ישראל את הדבור יוצא מפי הקב"ה חזרו לאחוריהם י"ב מילין ויצאה נשמתן, שנאמר 'נפשי יצאה

בדברו, חזרה התורה לפני הקב"ה אמרה: 'רבונו של עולם למי נתתני לחיים או למתים? אמד לה הקב"ה: 'לחיים', אמרה לפניו: 'הנה כולם מתים', אמר לה: 'אני בגללך אחיה אותם, מה עשה הקב"ה? הוריד טל שעתיך להחיות בו המתים לעתיד לבוא, שנא' 'גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת'". (מדרש עשרת הדברות - דיבור ראשון)

כִּי יֵרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ

**ממה יראו בני ישראל כשביקשו 'דבר אתה עמנו ונשמעה',
מהקולות? או מהאש?**

אֲנֹכִי עֹמֵד בֵּין יְיָ וּבֵינֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְהַגִּיד לְכֶם אֵת דְּבַר
יְיָ כִּי יֵרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא עֲלִיתֶם בְּהָר לֵאמֹר: (דברים
ה, ד)

בפרשת ואתחנן חזר משה באזני בני ישראל על מה שאירע במעמד קבלת התורה: (דברים ה, כ-כב) 'וַיְהִי כְּשִׁמְעֶכֶם אֵת הַקּוֹל מִתּוֹךְ הַחֹשֶׁךְ וַהֲהָר בְּעָר בְּאֵשׁ וַתִּקְרְבוּ אֵלַי כָּל רְאִשֵׁי שְׁבֻטֵיכֶם וַזְקַנְיֵיכֶם: וַתֹּאמְרוּ הוֹ הֲרָאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵת כְּבוֹדוֹ וְאֵת גְּדֻלוֹ וְאֵת קְלוֹ שִׁמְעֵנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ...: וְעַתָּה לָמָּה נִמּוֹת כִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה הַזֹּאת אִם יִסְפִּים אֲנַחְנוּ לְשִׁמֹּעַ אֵת קוֹל יְיָ אֱלֹהֵינוּ עוֹד וּמָתָנוּ. קִרְב אֲתָה וּשְׁמַע אֵת כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֵת תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵלֶיךָ וּשְׁמַעְנוּ וְעָשִׂינוּ.

בקשה זו התקבלה ואכן איתא בחז"ל ששמונה מהדברות נשמעו מפיו של משה. ויש לידע ממה יראו בני ישראל עד שאמרו שאם ימשיכו לשמוע את קול ה' ימותו? האם מהקולות עצמם או מהאש?

לכאורה משמעות הפסוק היא שבני ישראל יראו מהאש עצמה, - 'אַנְכִי עֹמֵד בֵּין יְיָ וּבֵינֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְהַגִּיד לְכֶם אֶת דְּבַר יְיָ כִּי יֵרְאֲתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ' (דברים ה,ה), וכן: 'וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת כִּי תֵאֱכַלְנוּ הָאֵשׁ הַגְּדֹלָה' (דברים ה,כא). אך מאידך צ"ב אם יראו מהאש, מה תועיל הבקשה ממשה להגיד להם את דבר ה'? הלא האש תיוותר במקומה?

בתרגום יונתן מתבאר הדבר:

אַנְא הוּיִת קָאִים בֵּין מִימְדָא דִּי וּבֵינֵיכוֹן, בְּעִידְנָא הַהוּא לְמִתְנִיא
לְכוֹן יִת פְּתַגְמִיא דִּי, אַרוֹם דְּחִלְתוֹן מִן קְדָם קַל מִימְדָא (נ"א: מִן
קַלְפִּינִין דִּמִּימְדָא) דִּי דְמִשְׁתַּמַּע מִגּוֹ אִישְׁתָּא, וְלֹא סְלִיקְתוֹן בְּטוֹדָא
בְּד אָמַר:

[אני הייתי עומד בין מאמר ה' וביניכם, בזמן ההוא לשנות לכם את דברי
ה' כי יראתם מפני קול מאמר ה' (נ"א: מן הקול הנעים של מאמר ה') הנשמע
מתוך האש, ולא עליתם בהר כאשר אמר]

בתרגום יונתן מבואר שאכן בנ"י לא יראו מן האש עצמה, אלא מן הקול הנשמע מתוך האש, ולכך ביקשו ממשה להגיד להם את דבר ה' כי יראו מן קול ה'.

לנוסח האחר בתרגום יונתן נאמר בפסוק, שבני ישראל יראו מן נעימת קול מאמר ה', ונוסף כאן שהדברות נאמרו בקול נעים וכמפורש בתרגום יונתן (שמות יט, כ): "והיה קול השופר הולך וחזק מאוד, משה מדבר ומלפני ה' היה נענה בקול נעים ומשובח, ונעימה מתוקה".²²

אלא שקצת צ"ע אם הקול היה נעים מדוע כה יראו מפניו עד שאמרו שהולכים הם למות? וכנראה צריך לחלק בין נעימות הקול עצמו, לעוצמה שבה הוא נשמע שממנה יראו בני ישראל. (והעוצמה אינה גובה הרעש שהוא כאמור היה כל אחד לפי כוחו, אלא סוג הקול שנשמע בעוצמה כזו הטיל מורא אף שנסבל בשמיעתו)

וראה מש"כ הרמב"ן בגודל עוצמת הקול ששמעו בהר סיני:

22. וכך נאמר בגמ' (שבת קה.) שלדעת רבנו, ראשי התיבות של המילה הראשונה בעשרת הדברות, 'אנכי', הם: אמירה נעימה כתיבה יפה. כלומר האמירה הנעימה היוצאת מפי הגבורה נכתבה בלוחות מעצמה. (מהרש"א שם וכדברי תרגום יונתן שהובא לעיל - שמות כ, ב).

*"וחרד ההר עצמו ונזדעזע (לעיל יט יח) כאשר יעשו ברעש הנקרא
 'זלזלה' או יותר מכך. וכן כתוב (תהלים קיד ד) ההרים רקדו כאלים
 גבעות כבני צאן, ואיננו משל, כאשר איננו משל הים ראה וינס הירדן
 יסב לאחור (שם ג), ונתחזק קול השופר מאד... (שמות יט, יט)*

ומבואר ברמב"ן שמחמת הקול נחרדה הארץ וההרים רקדו כאילים וגבעות כבני צאן
 כפשוטו וכמשמעו, ואינו משל!

יש להוסיף שהמתיקות שבנעימה זו, נשמעה גם כאשר שמעו בני ישראל את הדברות מפיו
 של משה,²³ וכנאמר במכילתא:

*"ומה ת"ל משה ידבר, אלא מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה,
 והיה הקב"ה מסייעו בקולו, ובנעימה שהיה משה שומע, בו היה
 משמיע את ישראל, לכך נאמר משה ידבר והאלהים יענגו בקול".
 (מכילתא שמות יט, כ)*

23. וצ"ל שלא היה זה באותה עוצמה כפי אשר נשמע מפי ה' דאי כן מה הועילו במה ששמעו מפי משה.

הֲזֵן הָרָאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלוֹ

מה היתה מדריגת ישראל בשעת מתן תורה? ומיהו ה'אדם' אשר יכול לדבר עם ה' ולחיות?

וּתְאִמְרוּ הֲזֵן הָרָאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלוֹ וְאֶת קְלוֹ שְׁמֵעֵנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רְאִינוּ כִּי יִדְבֵר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחַי: (דברים ה, כא)

בדברים שאמרו זקני ישראל למשה בשעה שביקשו שמשה ישמיעם את דבר ה' ולא ישמעו עוד את קול ה'. ישנה פליאה, מחד אמרו בני ישראל: "היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי" - כלומר היום ראינו שאפשרי הדבר לדבר עם ה' ולהיותו בחיים. ומאידך המשיכו ואמרו (בפסוק הבא ולאחריו) "כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו ויחי", וצ"ב האם ניתן לדבר עם ה' ולחיות, או לא?

על שאלה זו עמדו רבים מהמפרשים, ביניהם הגר"א (בספרו 'אדרת אליהו'), וביאר הגר"א שוודאי לא יתכן שאדם ידבר עם ה' ויחיה, ומה שאמרו 'היום הזה ראינו' וכו' מדובר על הדרגה הגבוהה מתוך ה' הדרגות שיש באדם והם: אדם, בן אדם, איש, גבר, אנוש. והיינו שאכן בדרגת 'אדם' כמו שהיו בני ישראל במעמד הר סיני לאחר ג' ימים שקדשו עצמם, יכול לדבר עם ה' ולחיות. אך 'מי כל בשר אשר שמע קול אלוקים' - הכוונה איזה בן אדם (שהוא בשר) יכול להיות פרוש כל ימיו, כדי להיות בדרגה זו לשמוע ולסבול מאמר ה'. ולכן אמרו למשה רבנו: 'קרב אתה ושמע', כי משה נשאר פרוש כל ימיו וכמו שתרגם יונתן על הפסוק (דברים ה, כה): 'ואתה פה עמד עמדי', 'ואתה פרוש מאשתך, מפני שבסנהדרין של מעלה אתה עומד עמדי'.

בתרגום יונתן ישנה תוספת המבארת ענין זה:

וְאִמְרֵתוֹן הָאֵ אַחְמִי יִתּוֹן מִימְדָא דִּי אֱלֹהֵנָא, יִתְ שְׂכִינַת יְקָרִיהּ וְיִתְ רְבוֹת תּוֹשִׁבְחָתֶיהּ, וְיִתְ קַל מִימְדִיהּ שְׁמֵעֵנָא מִגּוֹ אִישְׁתָּא. יוֹמָא הַדִּין חֲמִינָא אַרוֹם מְמַלְל יְיָ עִם בְּרַ נְשִׁ דְרוּחַ קְדִישָׁא בֵּיהּ וּמְתַקִּיִּים:

[ותאמרו הן הראנו מאמר ה' אלוקינו את שכינת כבודו, ואת גודל שבחו,
 ואת קול מאמרו שמענו מתוך האש. היום הזה ראינו כי מדבר ה' את
 האדם שרוח הקודש בו וחי].

מבואר בתרגום יונתן, שהיום הזה ראו בני ישראל כי ידבר ה' עם אדם שיש בו רוח הקודש, וממילא מובן מה שאמרו 'כי מי כל בשר' דהיינו אדם פשוט בלי רוה"ק וודאי שלא יוכל לדבר עם ה' ולחיות, אך אדם שיש בו רוח הקודש יוכל לחיות. ויש לידע כלפי מי אמורים הדברים מי הוא אותו בעל 'רוח הקודש'?

ונאמרו בזה ב' פירושים. פירוש א' - על בני ישראל עצמם, שבמעמד הר סיני נכנסה בהם רוח הקודש ולכן יכלו לשמוע את דבר ה' ולחיות. כך פירש בעל ה'מעבר יבק' בדברי תרגום יונתן (נדפס בספר דרשות הרב בעל מעבר יבק בדרוש לחג השבועות) וז"ל: "שעל ידי אנכי ולא יהיה לך נעקר מהם רוח הטומאה ונכנס בקרבם רוח הקודש, ולשעה היה ראוי אותו רוח הקודש וחיותו ועקירת היצר הרע, אבל לא שתתמיד להם".

פירוש ב' - כלפי משה רבנו שהיה תמיד במצב של רוח הקודש, והוא שמע את כל הדברות כולם מפי הגבורה. והוא 'האדם'²⁴ אשר בו רוח הקודש.²⁵ וכלפי משה רבנו אמרו 'היום ראינו שאדם כמו משה רבינו יכול לדבר עם ה' ולחיות'.

24. כדאיתא בגמ': (חולין קלט:): שמשה נרמז בפסוק (בראשית ו, ג) 'לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר, והיו ימיו מאה ועשרים שנה', בשג"ם בגימטריא משה.
 25. כך פירש הברכת אברהם והביא כמה ספרים שפירשו כך ויש לזה סמך מהמדרש הגדול עיי"ש.

נעשה ונעשנו

מתי נאמרו. על מה נאמרו. ואימתי נתעטרו בכתרים

כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יי נַעֲשֶׂה

האם אמירת נעשה ונשמע היתה קודם מתן תורה או לאחריו?
על מה אמרו בני נעשה ונשמע על עצם קבלת התורה או על
דברי הברית? ואימתי קשרו המלאכים לראשם את הכתרים
לפני מתן תורה או אחרי?

וְאֵל מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֵל יי אֶתָּה וְאֶחָדָן נִדְּב וְאֶבְיָהוּא
וְשִׁבְעִים מְזַקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִרְחֹק... וַיָּבֹא מֹשֶׁה
וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דִּבְרֵי יי וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל
הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יי נַעֲשֶׂה:
(שמות כד, א-ג)

לאחר שתמה פרשת עשרת הדברות, (בסוף פרשת יתרו) מתואר בתורה שה' ציווה את משה
ציווים רבים: 'אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם לֹא תַעֲשׂוּן אֵתִי אֱלֹהֵי כֶסֶף... וְגו'
ולאחר מכן את כל פרשת 'ואלה המשפטים'. ובסוף פרשת משפטים חזרה התורה למאורע
של הר סיני, ואז מתואר שמשה נצטווה לעלות אל ה', וכשירד ציווה את בני ישראל את כל
החוקים והמשפטים, ואמרו כולם 'כל אשר דיבר ה' נעשה', ואז היה מעמד כריתת הברית עם

זבחים ועולות וספר הברית.

ובמפרשים ישנה מבוכה גדולה אימתי התרחשו מאורעות אלו שהחלו בעלית משה אל ה', האם פרשה זו נכתבה במקומה וכל האמור בה קרה אכן **לאחר מתן תורה**. או ש'אין מוקדם ומאוחר בתורה' וכל אירועים אלו היו **עוד קודם מתן תורה**. למחלוקת זו יש השלכות רבות ומשמעותיות: אימתי אמרו ישראל 'נעשה ונשמע?' וממילא מתי קיבלו את הכתרים ועל מה אמרו 'נעשה ונשמע' האם על עצם ההזמנה לקבל את התורה או על 'דברי הברית' שהם כל הציווים שנצטווה משה בפרשת משפטים. וכדלהלן.

רש"י מפרש שפרשה זו נאמרה **קודם** עשרת הדברות **ובד' בסיון נאמרה**. ולשיטתו ביאר את כל המקראות להלן בדרך זו.

אמנם האב"ע הרמב"ן והרשב"ם סבורים שמשמעות המקראות שפרשה זו נאמרה בו ביום **לאחר מתן תורה**, כלומר **בו' בסיון**. ולאחר שאמר להם את כל דברי הברית ופרשת 'ואלה המשפטים' וכו' השכים למחרת בבוקר **בז' בסיון**, והקריב זבחים וקרת עמהם את הברית. ועלה להר כמתואר בפסוקים להלן - וישכם משה בבוקר וכו'.

וכבר נחלקו בזה ב' דעות במכילתא, (מס' דבחודש ג - הובא ברמב"ן והא"ח כאן) יש שאמרו שהיה **קודם מתן תורה בחמישי**, ואמר להם הרי אתם קשורים תפוסים וענובים מחר, באו וקבלו עליכם את כל המצות. ורבי יוסי ברבי יהודה אמר, **בו ביום נעשו כל המעשים** של ספור העם וכתיבת ספר הברית.

מתרגום יונתן עולה לכאורה שיטה נוספת:

וְלֹא מֹשֶׁה אָמַר מִיכָאֵל סָדְכָן חֲכֵמְתָא, בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לְיִדְחָא,
סָק קָדָם יְיָ אֲנֵת וְאַהֲרֹן נָדָב וְאַבְיָהוּא וְשׁוֹבְעִין מִסְבֵּי יִשְׂרָאֵל,
וְתִסְגְּדוּן מִדְּחִיק:

[ואל משה אמר מיכאל שר החכמה, ביום השביעי לחודש,
עלה לפני ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל,
והשתחוויתם מרחוק]

תרגום יונתן מוסיף להדיא שאמירה זו שאמר ה' למשה לעלות, היתה **בז' בסיון**, דהיינו

למחרת מתן תורה. (שיטת תרגום יונתן שמעמד הר סיני היה בו' בסיון וכמו שכתב להדיא - שמות יט, טז).
דהיינו שדעתו היא דעה שלישית שבז' בסיון נאמר למשה לעלות להר, ונמצא שבפועל עלה
רק בח' בסיון.

אכן דבריו של תרגום יונתן ניתנים להתפרש באופן אחר וכדעה הב' שהובאה במכילתא
הנ"ל, שמיכאל דיבר עם משה ביום ו' בסיון לאחר מתן תורה, ואמר לו לעלות למחרת - בז'
בסיון, ולפ"ז יש לקרוא את דברי תרגום יונתן ללא פסיק (לאחר ביומא שביעאה לירחא): "אָמַר
מִיכָאֵל סָרְכֹן חֲכַמְתָּא, בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה לְיָרְחָא - סַק קָדָם יִי".

אך יותר מסתבר כהאופן שהובא לעיל, היות והוספה זו אינה תרגום לפירוש לשון המקרא,
אלא חלק מההוספה של תרגום יונתן שבא להוסיף - **מיהו** שאמר למשה עלה, ומשמע
שהוסיף גם **מתי** אמר למשה לעלות, ולא **ל-מתי** לעלות.

מתי ניתנו הכתרים לְיִשְׂרָאֵל, לפני עשרת הדברות או לאחריו?

בהמשך פרשה זו נאמר בפסוק: "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר
יְיָ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". ואיתא בחז"ל (שבת פח.) שבשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, ירדו ס'
רבוא מלאכים, וקשרו כתרים לישראל, והמקובל הוא **שאמירת הנעשה ונשמע היתה קודם
מתן תורה**, ואכן כך עולה לפירוש רש"י הנ"ל, שכל הפרשה הזו נאמרה עוד קודם הדברות.

אך לשיטת המפרשים (הנ"ל) וכן לדברי תרגום יונתן שהפרשה כולה נאמרה לאחר מתן תורה
נמצא שבני ישראל אמרו 'נעשה ונשמע' על כל דברי הברית, וא"כ **קיבלו את הכתרים באותה
שעה לאחר מתן תורה**²⁶.

אולם במכילתא דרשב"י (משפטים כד, ז) נאמר להדיא **שנעשה ונשמע נאמרו קודם הדברות**:

*"וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: לִפִּי שֶׁהַקְדִּימוּ בַתְּחִילָה
עֲשִׂיהָ, אָמַר לְהַן מֹשֶׁה וְכִי אֶפְשֶׁר לַעֲשִׂיהָ בְּלֹא שְׁמִיעָה, שְׁמִיעָה
מְבִיאָה לִידֵי עֲשִׂיהָ, חֲזְרוּ וְאָמְרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, נַעֲשֶׂה מָה שֶׁנִּשְׁמָע
מִלְּמַד שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם עֲשִׂיהָ וְשְׁמִיעָה קוֹדֵם מִתֵּן תּוֹרָה. וְכֵן הוּא אוֹמֵר:
'אֲזַנִּים כְּרִית לִי עוֹלָה וְחֻטָּאָה לֹא שְׂאֵלֶת אֵשׁ אִמְרַתִּי הִנֵּה בְּאֵתִי"*

26. עיין בחידושי הגר"ז על התורה, שביאר (לדעת רש"י שהפרשה נאמרה קודם מתן תורה) מדוע הפסיקה התורה
בין ב' הפרשיות. ומדבריו עולה שאכן אמירת הנעשה ונשמע היתה על הברית ולא על עצם קבלת התורה.
ולכן על כך אמרו גם 'נשמע' וכתרגום אונקלוס שתרגם נעביד ונקבל, שהנשמע הוא על קבלת הברית, עיי"ש.

במגילת ספר כתוב עלי²⁷.

גם ה'אור החיים' כתב שאף שפשטות המקראות משמע כדברי המפרשים שפרשה זו נאמרה למשה אחר הדברות, מ"מ מהסוגיא בשבת (פ.ח.) שם מבואר: 'בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, ירדו ס' רבוא מלאכים, וקשרו כתרים לישראל', מוכח שהיה זה קודם מתן תורה.

והנה מגוף הסוגיא (בשבת שם) צ"ב כיצד זה מוכח, דבגמ' לא מוזכר דבר על עיתוי מאורע זה. אכן מהתוס' שם (ד"ה כפה, וכן בתנחומא פרשת נח) מוכח שהכתרים ניתנו קודם הדברות, דהתוס' הקשו מ"ט נכפה ההר כגיגית, הלא כבר אמרו 'נעשה ונשמע', והסכימו לקבל מרצון. משמע שהיה פשוט לתוס' שאמירת נעשה ונשמע היתה קודם מתן תורה וכשיטת רש"י הנ"ל. אך לתרגום יונתן והמפרשים הנ"ל נמצא שאמירת נעשה ונשמע והכתרים היו לאחר מתן תורה.

27. כך גם מוכח שם, שהמכילתא סבור שפרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות (שם כד, ד): "אלו דברים שקדמו למתן תורה. וישכם בבוקר זה יום הששי נאמר כאן בבוקר ונאמר להלן בהיות הבוקר איני יודע אם דברות קדמו לקרבנות, או קרבנות קדמו לדברות, תלמוד לומר וישכם בבקר ויבן מזבח, ולהלן הוא אומר בהיות הבקר מלמד שקדמו קרבנות לדברות".

פניני תרגום מגילת רות

וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבוֹת

האם מחלון וכליון נשאו נשים נכריות? והאם היה הבדל בין נישואי רות לנישואי ערפה?

וַיִּשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מֵאֲבוֹת שֵׁם הָאִחָת עֶרְפָּה וְשֵׁם הַשְּׁנִית רות וַיִּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשֶׂר שָׁנִים: (רות א, ד)

האם מחלון וכליון נישאו לערפה ורות בגיותם או לאחר שגיירום?

בשאלה מהותית זו נחלקו המפרשים מן הקצה אל הקצה, ונאמרו בזה דעות הרבה. והביאו לכך הוכחות רבות לכאן ולכאן מתחילת המגילה ועד סופה.

דעת התרגום לאורך כל המגילה - שנישאו להם בניותם

התרגום על פסוקנו נוקט כאחד הצדדים:

וַיִּעְבְּרוּ עַל גְּזֵרַת מִימְדָא דִּינִי. וְנָסִיבוּ לְהוּן נְשִׁין נֹכְדָאִין מִן בְּנֵת מוֹאָב. שׁוּם חָדָא עֶרְפָּה וְשׁוּם תְּנִיחָא רות בַּת עֶגְלוֹן מְלֵכָא דְמוֹאָב. וַיִּתִּיבוּ תַמָּן בְּזַמֵּן עֶשֶׂר שָׁנִין:

[ויעברו על ציווי מאמרו של ה'. וישאו להם נשים נכריות מבנות מואב.]

שם האחת ערפה ושם השנית רות בת עגלון מלך מואב. וישבו שם בזמן עשר שנים]

כאמור, מדברי התרגום מוכח שסבור שמחלון וכליון נישאו לערפה ורות **בעודם נכריות**, ורק לאחמ"כ נתגיירה רות. ודבר זה מוזכר בתרגום לאורך המגילה כמה וכמה פעמים, ויש בזה כמה נפ"מ בביאורי המקראות, וכדלהלן:

(רות א, ה) 'וַיָּמָוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מִחֲלוֹן וְכָלְיוֹן' - ובתרגום תירגם: 'ומפני שעברו על ציווי מאמרו של ה' והתחתנו בעמים נכריים, נכרתו ימיהם'.

(רות א, י) 'וַתֹּאמֶר נָה לָּהּ כִּי אֶתָּה נָשׁוּב לְעַמֶּךָ' - ובתרגום תירגם: 'לא נשוב לעמנו וליראתנו, כי אלא אתך נשוב לעמך להתייר'.

(רות א, טז) 'וַתֹּאמֶר רות אֶל תַּפְּגְעִי בִּי לְעֶזְבֶּךָ לְשׁוּב מֵאֶחְרֶיךָ' - ובתרגום הוסיף הטעם: 'כי **תאבה אני להתייר**'. עיי"ש בהמשך דבריו שפירט את כל הדין ודברים שהיה בין נעמי לרות בו אמרה לה נעמי מקצת המצוות ועונשי ב"ד. ומכל זה מוכח שודאי לא נתגיירה רות (כהלכה) עוד בחיי מחלון וכליון.

(רות ב, ו) 'וַיַּעַן הַנַּעַר הַנּוֹצֵב עַל הַקּוֹצְרִים וַיֹּאמֶר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּהּ הִיא הַשֹּׁבָה עִם נַעֲמִי מִשָּׂדֶה מוֹאֵב' - ובתרגום תירגם: "נערה מעם מואב היא, ששבה **והתיירה** עם נעמי משדה מואב". ומשמע שרות התיירה כששבה או לאחר ששבה, אך לא לפני כן.

(רות ב, יא) 'וַתַּעֲזְבֵי אֲבִיךָ וְאִמֶּךָ וְאַרְצְךָ מוֹלְדֹתֶךָ וַתֵּלְכִי אֵל עִם אִשְׁרָל אֲדַעַת תְּמוֹל שְׁלֹשׁוֹם' - ובתרגום תירגם: "ותעזבי יראתך ועמך אביך ואמך וארץ מולדתך, **ותלכי להתייר** ולשבת בין עם אשר לא ידעת"... הרי שהגירות היתה לאחר שעזבה את אביה ואת אמה ואת ארץ מולדתה, ומכאן שודאי לא התיירה בחיי בעלה.

כדברי התרגום שמחלון וכליון נישאו לנכריות, מבואר גם במדרש: (תנחומא בהר ג)

**"...וְזָמָה עָשׂוּ. אִף הֵם נִשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מוֹאֲבִיּוֹת, שְׁלֹא הִטְבִּילוּ אוֹתָם
וְלֹא גִירוּ אוֹתָן".**

ג' השיטות

כדברי התרגום מבואר בעוד מפרשים, אך נשנו בדבר גם דעות אחרות, וממכלול הדעות נמצא ג' שיטות עיקריות וכלדהלן:

שיטה א'²⁸ - שמחלון וכליון נישאו להם בגיותם, ורק כאשר שבה רות עם נעמי לארץ ישראל, סיפרה לה מקצת מצוות והתגיירה. וכך היא דעת התרגום.

שיטה ב'²⁹ - שמחלון וכליון **אכן גיירו את נשיהם קודם שנישאו להם**, ולדעתם לא חטאו מחלון וכליון במה שנישאו להם, ומתו מחמת חטא אחר.

שיטה ג'³⁰ - שאמנם גיירו אותם מחלון וכליון, אך **לא היתה זו גירות גמורה, היות ונתגיירו מחמת רצונם להינשא למחלון וכליון**, או מחמת אימת בעליהן או משום שלא עשו זאת על פי ב"ד. והיתה הגירות תלויה ועומדת במבחן שיהיה כשתסור סיבת הגירות. ולדעה זו ערפה שחזרה לעמה, הוכיחה שגירותה אינה גירות. ואילו רות שדבקה בנעמי הוכיחה שגירותה היתה גירות למפרע³¹.

28. כ"ה דעת התרגום כאן, וכן ברש"י (פסוק יב) "לפי שלא היו למחלון וכליון קדושים בהן, שנכריות היו ולא נתגיירו". ובמדרש תנחומא (בהר ג). וכן דעת רבי אביגדור כהן צדק, ובתוספות השלם ש'מאביות' בגימטריא 'לא גיירו ולא הטבילו'. והמלבי"ם ועוד דייקו זאת מהלשון 'וישאו' ולא נאמר הלשון 'ויקחו', להורות שלא היו להם בהם ליקוחין כשרים.

29. דעת האב"ע הרי"ד והרלב"ג ורבנו יוסף קרא (פסוק יז אמנם צ"ע קצת מש"כ בפסוק ב עיי"ש) וע"ע ב'צמח צדיק' ובשורש ישי.

30. ביאור זה שהגירות היתה תלויה ועומדת מובא במפרשים בכמה אופנים. ראה זוהר חדש (עט.). וישנם אופנים נוספים לבאר זאת, עיי' צפנת פענח - בהשמטות לדף מג. (הובא להלן) ובטעמא דקרא על רות בפסוק זה.

31. שיטה מחודשת ביותר היא שיטתו של רבי וידאל הצרפתי, שערפה ורות כלל לא היו מואביות ולא היו בנותיו של עגלון מלך מואב, אלא היו יהודיות מעיקרא שנקלעו אף הם למואב, וממילא לא הוצרכו כלל לגירות. דעה מחודשת זו היא דלא ככל המפרשים כולם, ולדבריו לא היתה רות 'מואבית' וכלל לא התחילה השאלה של 'מואבי ולא מואבית'. יש להוסיף שלדבריו מיושב היטב הלשון שאמרו ערפה ורות לנעמי 'כי אתך נשוב לעמך' שאף בהם שייך הלשון 'לשוב', אלא שצ"ע הלשון 'עמך' ולא עמנו או מקומנו (לביאור שעמך הוא מקומך). ולדבריו גם נמצא שגולית היה מישראל, וצ"ע.

תמצית הוכחות המפרשים מהמגילה

מה שייך יבום עם לנכרית שנישאת לישראל?

1) עצם הדבר שבעז נשא את רות בכדי להקים שם למחלון, וכמו שאמר (רות ד, י): 'וְגַם אֶת רות המאֲבִיָּה אֵשֶׁת מַחְלוֹן קָנִיתִי לִי לְאִשָּׁה, לְהַקִּים שֵׁם הַמֵּת עַל נַחְלָתוֹ וְלֹא יִכָּרֵת שֵׁם הַמֵּת מֵעַם אֲחִיו וּמִשְׁעַר מְקוֹמוֹ'. ואם לא היתה כאן גירות ומחלון נשא את רות בגיותה, איזה יבום יש כאן, הלא לא היה כאן שום נישואין ואין שום שייכות בין רות למחלון? (ראיית השורש ישי' לרבי שלמה אלקבץ מחבר הפיוט 'לכה דודי')

הכיצד נעמי הסיתה את רות לע"ז?

2) כאשר נעמי שבה משדה מואב ורות דבקה בה, מתואר בפסוק (רות א, טו) שנעמי אמרה לרות: 'וַתֹּאמֶר הֲנֵה שָׁבָה בְּמִתְּךָ אֶל עַמָּהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ, שׁוּבִי אַחֲרַי בְּמִתְּךָ'. ומפסוק זה הביאו ג' הוכחות:

א. אם נאמר שרות כבר היתה גיורת, הכיצד תאמר לה נעמי שתשוב אל עמה ואל אלהיה כמעשה ערפה, הלא באמירה זו נעשית נעמי 'מסית ומדיח' לעבודה זרה'. (רבנו יוסף קרא פ"א פי"ז ואיגרת שמואל פ"א פ"ב). אכן הרלב"ג (תועלת א) דחה ראייה זו לביאורו שרות וערפה אמנם נתגיירו אך עדיין היו מצויות עם בני עמן ולא היו נוהגות במצוות כראוי, ולכן לא היה איסור במה שאמרה לה נעמי 'שובי אחרי יבמתך', היות וממילא לא היתה נוהגת במצוות.

הכיצד נכרית נקראת 'יבמה'?

ב. מלשון הפסוק רואים שנעמי כינתה את ערפה 'יבמה', ואם לא שהתגיירה אין לזה מובן שהלא בגיותה אין לזה שום יחס של נישואין ואין פה שום מקום ליבום.

הנה שבה בְּמִתְּךָ אֶל עַמָּהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ – ועד עתה היכן היתה?

ג. מאידך נעמי אמרה על ערפה: "הֲנֵה שָׁבָה בְּמִתְּךָ אֶל עַמָּהּ וְאֶל אֱלֹהֶיהָ", ומשמע שרק כעת שבה ערפה אל עמה, ועד עכשיו לא היתה 'מואבית' אלא ישראלית והיינו שהתגיירה. (הוכחת האב"ע פ"א פ"ב). והחולקים דחו ראייה זו וביארו שלעולם לא התגיירה ומה ששבה כעת הוא מהדרך שבה היתה, שהיה בדעתה להתגייר (איגרת שמואל). או ששבה למקום עמה ולא אל דת עמה, וכמו שאמרו קודם לנעמי 'כי אתך נשוב לעמך' והיינו למקום עמך ולמרות שמעולם לא היו שם. (שורש ישי')

בית דין של שלושה בשדי מואב?

3) הוכחה נוספת לכך שלא התגיררו הביא ה'שורש ישי' שמבחינה מעשית לא יתכן שהתגיררו וכי היה בשדה מואב בית דין של שלושה מומחים? אולם יש שדחו זאת שיתכן שמועיל בגיור יחיד מומחה³² וגירים אלימלך (למרות שבפשטות נשואם רק אחרי מותו וצ"ע).³³

אשר לא ידעת תמול שלשום, מאימתי נתגידה רות?

4) עוד הוכיחו מדברי בועז לרות (ב, יא): "וַיַּעַן בְּעֵז וַיֹּאמֶר לָהּ הֲגַדְתָּ לִּי כֹל אֲשֶׁר עָשִׂית אֶת חֲמוּמְתָךְ אַחֲרֵי מוֹת אִישׁךָ וַתַּעֲבִי אֶבְיָךְ וְאָמַרְךָ וְאָרְצְךָ מוֹלְדֶתְךָ וַתִּלְכִּי אֵל עִם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ תְּמוּל שְׁלֹשׁוֹם". הרי שרק אחרי מות מחלון הלכה רות אל עם אשר לא ידעה מתמול שלשום, והיינו שבזמן נישואיה לא היתה חלק מהעם כי התגירה רק אח"כ. (ראיית השורש ישי) אולם האב"ע דוחה זאת במש"כ בביאור הפסוק הנ"ל שהעם אשר לא ידעה היינו 'לדור עמהם', כלומר שאף שהיתה כבר בנישואה גורת מ"מ החסד אשר עשתה ללכת לדור בא"י במקום שמעולם לא התגוררה בו.

גדולי הדור נשאו נכריות?

5) מאמר חז"ל (ב"ב צא.) 'מחלון וכליון גדולי הדור היו', ונענשו על כך שלא שבו לא"י. או שלא התפללו על בני דורם. וכיצד יתכן שאנשים כאלו נשאו נכריות?

גולית היה מישראל?

6) אם אכן גירום כהלכה וחלה הגיירות, הרי שאף ערפה היתה ישראלית ונמצא שבנה 'גולית' היה ישראל, היתכן? (העובדה שגולית היה בן ערפה מבואר בסוטה מב: שבאותו יום ששבה ערפה בעלוה מאה פלישתים ונולד ממנה גולית).

דרך האחרונים שהגירות היתה תלויה ועומדת

דרכם של האחרונים מתבססת על משמעות ברמב"ם (איסורי ביאה יג-יז) שיש מושג של גירות אשר היא תלויה ועומדת, ואף גרים אשר לא היו מקבלין אותם לכתחילה מכיון שניכר

32. עיין עמק שאלה (נ"ח אות ב)

33. וראה אופן נוסף ב'מועדים וזמנים' (סימן שטז) שגירום הדיוטות ע"ד מומחים ומעתה תלוי הדבר אם יתברר למפרע שההדיוטות טעו או לא.

שחפצים להתגייר מחמת מניעים חיצוניים. אם בכל זאת התגיירו חוששין לגירותם ומצפים לראות מה תהיה אחריתם: וכמש"כ הרמב"ם (בהלכה יז):

גַּר שְׁלֹא בְדָקוֹ אֶחָרָיו אֹי שְׁלֹא הוֹדִיעוּהוּ הַמְצוֹת וְעִנְשׁוֹ, וְקָל וְטָבֵל
בְּפָנָיו שְׁלֵשָׁה הֶדְיוֹטוֹת הָרִי זֶה גַּר. אֶפְלוּ נוֹדַע שֶׁבְּשִׁבִיל דְבַר הוּא
מִתְגַּיֵר הוֹאִיל וְקָל וְטָבֵל יֵצֵא מִכָּלֵל הָעֶכּוֹ"ם. וְחוֹשְׁשִׁין לוֹ עַד שֶׁיִּתְבָּא
צְדָקוֹתוֹ...

ההבינו האחרונים (אמרי יושר ח"א ס' קעו. ואחיעזר ח"ג ס' כ"ו אות ג.)³⁴ שגירותו תלויה ועומדת ואם יתברר אחריתו שקבל על עצמו עול מצוות הרי הוא גר צדק **מלמפרע** - משעה ראשונה שנתגייר³⁵.

ועל פי זה רצו לבאר ענין הגירות של רות וערפה, שאף היא היתה מחמת שרצו להינשא למחלון וכליון. או שנתגיירו מחמת אימת בעליהן. וגירותן היתה תלויה ועומדת והתבררה לבסוף כשסרו המניעים ומתו בעליהן, שרות דבקה במצוות ואילו ערפה שבה אל עמה ואלוהיה. ובכך הוברר שרות היתה גירת צדק משעה ראשונה, ונישואיה עם מחלון היו נישואין של בת ישראל כשרה.

ולפ"ז מיושב שפיר הכיצד שייך בה ענין היבום, היות והיתה יהודיה בשעת נישואיה, ולכן קראה הכתוב 'במה', ואין זה סותר לכל ענין קבלת המצוות שהודיעה לה נעמי (ואף אח"כ בבית דינו של בועז) כי אכן קבלת המצוות היתה בשלב זה. ומיושב גם מה שאמר לה בועז 'הגד הוגד לי ... ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום'. ורצו להוכיח מכאן שתמול שלשום לא היתה גירה, אך להנ"ל מיושב דאף שהתגיירה מעיקרא מ"מ מכיון שגירותה היתה תלויה ועומדת ורק בשעה שהלכה עם נעמי הוברר הדבר שגירותה חלה למפרע.

ומיושב גם שמחלון וכליון שהיו גדולי הדור וודאי לא נשאום בלא גירות. ואכן ערפה שששבה אל אלוהיה הוברר שגירותה אינה גירות ובנה גולית אינו מישראל.

אמנם אף לביאור זה צ"ב מה שהקשו הכיצד אמרה לה נעמי 'שובי אל עמך', הלא גירות

34. וכ"כ הגהות מרדכי בדעת עצמו יבמות החולץ מז.

35. לדבריהם צ"ב מש"כ שם הרמב"ם לבאר מ"ט השהו שלמה ושמשון את נשיהם (הגיויות שגירום) למרות שהוברר שהתגיירו לשם דבר, דהלא לדבריהם נמצא שבמצב כזה בטילה הגירות למפרע והיה להם לגרשם אחרי שעבדו ע"ז. ועוד צ"ע מש"כ שם הרמב"ם שגר שנודע שהתגייר לשם דבר אפילו אם חזר ועבד ע"ז הרי הוא כישראל מומר ומצוה להחזיר אבידתו, והלא גירותו תלויה ועומדת ואם עבד ע"ז הוברר שלא נתגייר מעולם. ויותר משמע ברמב"ם שגר שנתגייר לשם דבר הרי הוא גר גמור כישראל לכל דבר, אלא שלא מקרבין אותו עד שנתברר אחריתו, והיינו שמתרחקים ממנו ולא נוהגים בו כישראל גמור, אך אין אפשרות שגירותו תיפקע למפרע, כי אם כך היה, מדוע צריכים להחזיר אבדתו לאחר שעבד ע"ז.

היתה, והכיצד תיחשב נעמי כמסית ומדיח לע"ז. ויש ליישב כמו שהובא לעיל.³⁶

דרכו של הצפנת פענח

ביאור מחודש (בדרך דומה) כותב הצפנת פענח, על פי מה שמחדש שגר שמל וטבל לשם גירות אך לא קיבל על עצמו מצוות, לכשיקבל על עצמו מצוות תחול גירותו למפרע משעת טבילתו. ובזמן שבנתיים הוא במצב של 'יצא מכלל גוי, ולכלל ישראל לא בא'.

ועל פי זה ביאר שהיות ומחלון וכליון היו גדולי הדור ידעו שיש איסור 'מואבית', דעדיין לא נתחדשה ההלכה של מואבי ולא מואבית. והיות ואיסור זה של מואבית חל רק לאחר גירותן, לכן התחכמו לא לגיירם גיור גמור שאז יאסרו באיסור מואבית, וגיירום ללא קבלת מצוות שאז 'יצאו מכלל גויות ולכלל ישראל לא באו', ובמצב זה לא חל עליהם איסור מואבית. ואולם כשקיבלה עליה רות את המצוות (גם בפני נעמי בדרכם לא"י. וגם בבי"ד של בועז) הרי שחלה הגירות למפרע, ונמצא שתפסו בה קידושיו של מחלון והרי היא נשואה כדת משה וישראל ויש ענין לייבמה.

ואמנם בשעה זו אמור היה לחול עליה איסור 'מואבית' אלא שאז כבר נתחדשה ההלכה של 'מואבי ולא מואבית', ונמצא שלמפרע היא ישראלית כשרה שנישאת כדת משה וישראל. (מאיך ערפה נותרה במצב זה שיצאה מכלל גוי ולא באה לכלל ישראל ובוודאי שגולית בנה אינו מישראל).

36. גם מה שהקשו הכיצד הכתוב קרא להם יבמות אם לא התגירו, אכתי צ"ב הכיצד נקראית ערפה 'יבמתך' אחרי ששובה אל אלהיה והוברר שגירותה לא היתה גירות. וצ"ע.

וַיִּמְוֶתוּ גַם שְׁנֵיהֶם

מה היתה סיבת מיתת מחלון וכליון בני אלימלך?

וַיִּמְוֶתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מִחֲלוֹן וְכָלְיוֹן וַתִּשְׂאֵר הָאִשָּׁה מִשְׁנֵי
 יְלָדֶיהָ וּמֵאִשָּׁהּ: (רות א, ה)

בסיבת מיתתם של מחלון וכליון, רבו הטעמים ונשנו בזה שיטות רבות. וכדלהלן:

יציאתם לחוצה לארץ

בגמ' (ב"ב צא.) נאמר: "וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר, אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו. ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ".

ומבואר שעונשם הגיע על חטא היציאה מארץ ישראל. וכך הביין הרמב"ם: (מלכים ה, ט)

*"אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם... אלא אם כן חזק
 הרעב עד שנעשה שוה דינר חיטין בשני דינרין... ואע"פ שמותר
 לצאת, אינה מידת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו,
 ומפני צרה גדולה יצאו, ונתחייבו כליה."³⁷*

הרי שחיוב הכליה בא עקב יציאתם לחו"ל. ואע"פ שמחלון וכליון יצאו לחוצה לארץ במצוות אביהם,³⁸ מ"מ נענשו על כך שלא שבו לארץ ישראל³⁹, וכנאמר במדרש: (תנחומא בהר ג)

*"...וְלֹא הָיָה לְבָנָיו לְלָמֵד מֵאַבְיָהֶם לְחֹזֵר לְאַרְצָא יִשְׂרָאֵל. וּמָה עָשָׂו. אִף
 הֵם נִשְׂאוּ לָהֶם נָשִׁים מִזְּאָבִיּוֹת, וְשֵׁלָא הִטְבִּילוּ אוֹתָם וְלֹא גִירוּ אוֹתָן.
 שֵׁם הָאֲחֵת עֲרָפָה, וְשֵׁהָפְכָה עֲרָף לְחַמוֹתָהּ. וְשֵׁם הַשְּׁנֵית רוּת, וְשֵׁרָאָתָהּ*

37. ברמב"ם כתב שזהו טעם מיתת מחלון וכליון, ולא הזכיר שאף מטעם זה מת אלימלך וכמו שמפורש בגמ' הנ"ל, וכבר עמד בזה הערוך השולחן (העתידי הלכות מלכים עד, טז). וראה מה שיישב הפאת השולחן (הלכות א"י א, כד).

38. שלצורך כיבוד אב ואם י"א שמותר לצאת לחו"ל אף לדור בה. עיין קידושין לא: ובמהרש"א שם. ובתשב"ץ ח"ג רפ"ח. ובבינת אדם יו"ד ל, ג.

39. למרות שהישראלותם במואב היתה בשב ואל תעשה.

דְּבַרֵי חֲמוּתָהּ. וַיֵּשְׁבוּ שָׁם כְּעֶשְׂרֵי שָׁנִים. כָּל עֶשֶׂר שָׁנִים הִלְלוּ הִיא הַקְּדוֹשׁ
 בְּרוּךְ הוּא מִתְּרֵה בָּהֶם, שֶׁמָּא יִחְזְרוּ בְּתִשׁוּבָה וַיֵּשׁוּבוּ לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל. כִּיּוֹן
 שְׁלֹא עָשׂוּ תִשׁוּבָה, הִתְחִיל לִפְשֹׁט יָדוֹ בְּמִקְנֵיהֶם וּבְגַמְלֵיהֶם. כִּיּוֹן
 שְׁלֹא הִרְגִישׁוּ לְעֲשׂוֹת תִּשׁוּבָה, מִיָּד, וַיִּמּוּתוּ גַם שְׁנֵיהֶם מִחֲלוֹן וְכִלְיוֹן.”

היה להם לבקש רחמים על דורם

בהמשך הגמ' שם (ב"ב צא:): מובא: "אמר רבי חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה, חס ושלום,
 [לומר שיצאו לחו"ל באיסור] שאפילו מצאו סובין לא יצאו, [אפ' אם היה נותר אוכל כל שהוא,
 לא היו יוצאים]. ואם יצאו בהכרח שלא נותר מה לאכול. ובמצב כזה מותר היה לצאת] ואלא מפני
 מה נענשו, שהיה להן לבקש רחמים על דורם ולא ביקשו".

ומבואר כאן שסיבת מיתתם היתה משום שלא התפללו מספיק על בני דורם, תביעה זו היא
 כעין התביעה שיש על הכהן הגדול, שהיה לו לבקש רחמים על בני דורו. ומפני כן הגולים
 לעיר מקלט יציאתם תלויה במיתתו. וצריכים אימותיהם של הכה"ג לשדל את הגולים לעיר
 מקלט ע"י שמספקים להם מים ומזון בשביל שלא יתפללו על בניהם שימותו כמבואר בגמ'
 במסכת מכות (יא).

מפני שהתחתנו עם נכריות

בתרגום כאן מבואר טעם אחר לסיבת מיתת מחלון וכליון:

וְעַל דַּעְבְּרוּ עַל גְּזִירַת מִימְדָא דִּי וְאַתְחַתְּנוּ בְּעַמּוּמִין נוֹכְרָאִין,
 אַתְקַטְעוּ יוֹמִיהוֹן. וּמִיתוּ אַף תַּרְוִיהוֹן מִחֲלוֹן וְכִלְיוֹן בְּאַרְעָא
 מְסֻאֲבָתָא. וְאַשְׁתַּאֲרַת אַתְתָּא מִתְּכֵלָא מִתְּרִין בְּנֵהָא וְאַרְמְלָא
 מִבְּעֵלָה:

[ומפני שעברו על ציווי מאמרו של ה' והתחתנו בעמים נכריים, נכרתו
 ימיהם. וימותו גם שניהם מחלון וכליון בארץ טמאה. ותשאר האשה
 שכולה משני ילדיה ואלמנה מאישה].

מבואר בדבריו שסיבת מיתת מחלון וכליון היא מפני שעברו על מאמר ה'⁴⁰ ונישאו לנכריות. דברים אלו נאמרים לשיטתו שסבור שערפה ורות לא התגיירו טרם שנישאו למחלון וכליון, (ראה לעיל בפירוט נושא זה) וא"כ נישאו לנכריות ולכך נענשו בעונש כרת ונכרתו ימיהם⁴¹.

כרת זה שבא כעונש על האיסור לשאת נכרית אינו מפורש בתורה, אלא נלמד בגמ' (סנהדרין פב.) מדברי קבלה, מהפסוק (מלאכי ב, יא) 'כי חלל יהודה קודש ה'. ובעל בת אל נכר' - זה הבא על הכותית, וכתוב בתריה: 'כרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב'. מפסוק זה למדו שכרת זה חמור מכרת של תורה. וכמו שכתב הרמב"ם (איסור"ב יב, ו) לאחר שהביא פסוק זה כמקור לכרת בבא על הנכרית:

"הנה למדת שהבועל כותית כאילו נתחתן לעכו"ם, שנאמר 'ובעל בת אל נכר'. ונקרא מחלל קדש ה'"⁴²

טעמים אלו נאמרו על סיבת מיתת מחלון וכליון, אך על סיבת מיתת אלימלך נאמרו טעמים נוספים⁴³.

40. לכאורה ניתן ללמוד מדבריו שעברו על לאו ד'לא תתחתן בס'. וזאת למרות שנישאו להם בגיותן ואין בנות מואב משבעה עממים שבארץ ישראל. ודלא כדעת הטור (אהע"ז טז) שלא זה רק בשבעה עממים ולאחר גירותן. וכדעת הרמב"ם (איסור"ב יב, א) ועיין בכס"מ שם.

41. יש שרצו לדייק מדברי הגמ' שלא הזכירה טעם זה, אלא הטעם שיצאו מן הארץ, שהגמ' סבורה כהנך דעות שערפה ורות נתגיירו על ידי מחלון וכליון. ולא זה היה החטא שלהם וראה להלן. ואף שבגמ' (ב"ב צא:) שם מוזכר שנתחייבו כליה ונתחייבו שריפה ונעשה גופם חולין. עיין ברשב"ם שם שהוא על מה שיצאו מארץ ישראל שהיא קדושה. ועיין במהרש"א שתמה עליו מדוע אלימלך לא נקרא כך? ופירש את הגמ' שנעשה גופם חולין כדברי התרגום על שבעלו נשים נכריות.

42. ראה מה שהארכנו בביאור דברי תרגום יונתן בפרשת אחרי מות, על האיסור להעביר בנו למולך. שבתרגומו העמיד את הפסוק במי שנישאו לנכרית ו'מעביר' מלשון עיבור - מעבר זרעו לע"ז באמצעות נישואים אלו, עיי"ש שהארכנו אם כונת תרגום יונתן שיש גם איסור כרת מדברי תורה על כך. ושם הבאנו גם את דברי מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א שהוכיח מן הרמב"ם הנ"ל שהמתחתן עם הנכרית בעצם נישואיו נהיה דבוק בע"ז ודינו כעובד ע"ז ומטעם זה נוהגים שאין לקוברו בין היהודים.

43. רש"י (רות א, א) כתב בשם המדרש, שאלימלך היה עשיר גדול ופרנס הדור, ויצא לחוץ לארץ מפני צרות עין שהיתה עינו צרה בעניים הבאים לדוחקו, לכך נענש. טעם נוסף נאמר במדרש (א, ד) למה נענש אלימלך? עיי"ש הפיל ליבן של ישראל עליהן... כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון אמר, עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי, זה בקופתו וזה בקופתו, עמד וברח לו מפניהם".

וַיִּמַד שֵׁשׁ שְׁעָרִים

האם בועז נתן לרות שש שעורים בודדות? או שש סאים שעורים?

וַיִּאמֶר הָבִי הַמִּטְפָּחַת אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְאַחֲזִי בָהּ וְהִתְאַחֵז בָּהּ
וַיִּמַד שֵׁשׁ שְׁעָרִים וַיֵּשֶׁת עָלֶיהָ וַיָּבֵא הָעִיר: (רות ג, טו)

מה הפירוש 'וימד שש שעורים'? ומה בא בועז לבטאות בנתינת מנין שעורים זה?

בגמ' בסנהדרין (צג:) הובאו שני צדדים:

צד אחד שש **שעורים** ממש, וצד שני שש **סאים** של שעורים. והגמ' אומרת שמצד אחד מסתבר שהביא לה שש סאים, משום שאין דרכו של בועז לתת מתנה כה מועטת לעני, (שש שעורים בלבד שהם פחות מהשיעור הנצרך לתת לעני הבא אל הגורן). אך מאידך לא מסתבר שנתן לה שש סאים היות ואין דרכה של אשה לשאת כמשאוי הזה, (שש סאים הם נפח מאוד גדול של 86 ליטר, אמנם מבחינת המשקל, משקלם הסגולי של גרגרי שעורים בנפח של 86 ליטר הוא כ-17 ק"ג, שלכאן אינו משקל כה גדול. ולכן מסתבר שכוונת הגמ' שאין דרכה של אשה לשאת משאוי בנפח כה גדול⁴⁴).

לכן הסיקה הגמ' שנתן לה שש שעורים, וברש"י - שש גרעינים⁴⁵ ולא היה זה בתור נתינה לעני שאינה מספיקה כשיעור הנצרך לתת לעני בגורן, אלא **סימן ורמז נתן לה באמצעות מנין השעורים**, שעתידים לצאת ממנה ששה בנים, שמתברכים בשש ברכות.

בתרגום מבואר שאכן נתן לה שש סאים:

וַיִּאמֶר הָבִי סוּדְרָא דְעָלְךָ וְאַחֲזִי בִיהָ. וְאַחֲזִי בִיהָ וְכָל שֵׁית סָאִין

44. וכך מסתבר, דהא מבואר בגמ' (ב"מ פ:): שמשא אדם בינוני הוא חמש סאים, והגמ' לא ביארה חמש סאים של מה (נוצות או ברזל?) ולכאן כוונת הגמ' לנפח, כי סאה היא מידת נפח, ועל כך אמרה שמשא אדם בינוני הוא נפח של חמש סאים, ולכן פה שנתן **לאשה** נפח גדול ממשא של אדם בינוני, אמרה הגמ' שאין דרכה של אשה לשאת זאת. יש לציין שבינתינה לגר' יישב באופן נוסף, שאין דרכה של אשה **לשים במטפחת משא כה גדול**.

45. ברש"י (סנהדרין צג:) מבואר שלמסקנה נתן לה שש **גרעינים** של שעורים. והמהרש"א (שם) התקשה בדבריו עיי"ש.

דְּסֻעֻדִין וְשׁוּי עֲלֵהָא. וְאַתְיָהֵב לָהּ כַּח מִן קָדָם יִי לְסוּבְרוֹתְהוֹן. וּמִן
 יָד אֲתֵאֱמֹד בְּנִבּוּאָה דְעֵתִידִין לְמַפֵּק מִנָּה שְׂתָא צְדִיקֵי עֲלֵמָא, דְּכָל
 חַד וְחַד עֵתִיד לְמִהוּי מִתְבָּרַךְ בְּשֵׁית בְּרַכּוֹן. דּוּד, וְדִנְיָאֵל וְחִבְרוּזֵהוּ,
 וּמְלָכָא מְשִׁיחָא. וְעַל בּוּעֵז לְקַדְתָּא:

[ויאמר הבן המטפחת אשר עליך ואחזי בה. והחזיקה בה. וימד שש סאים
 שעודים והניח עליה. וניתן לה כח מאת ה' לשאת אותם. ומיד נאמר
 בנבואה שעתידים לצאת ממנה ששה צדיקי עולם, אשר כל אחד ואחד
 עתיד להתברך בשש ברכות, דוד, דניאל וחבריו, ומלך המשיח. ויבא
 בועז אל העיר].

מבואר בדבריו שבועז הביא לרות שש סאים. ועמם גם ניתן לה כח מאת ה' לשאת אותם, כי
 משא אדם רגיל הוא חמש סאים (כמבואר ב"מ פ). וכאן נטלה רות שש סאים.

ולכאן צ"ב מדוע נתן מנין זה, הלא אם בא רק לרמז על הבנים והברכות היה די בשש גרעינים.
 ואם רצה לתת מתנה הגונה, מדוע הוצרך להפריז בנפח כה רב שאין דרכה של אשה לשאת.

ובבכור שור (בסוף הספר תבואות שור) ביאר ששיעור נתינה לעני בגורן הוא קב שעורים (כמבואר
 בפאה פ"ח מ"ה) וקב הוא שישית הסאה, נמצא ששש סאים הם פי ל"ו משיעור הנתינה לעני,
 ובמספר זה - ל"ו רמז לה, שעתידים לצאת ממנה שש בנים שיתברכו כל אחד בשש ברכות
 - שש כפול שש, העולים ביחד ל"ו. כמבואר בתרגום.

וראה עוד במהרי"ל ד"סקין עה"ת (פרשת ראה) שביאר באופ"א מדוע בועז נתן בדקדוק משקל
 זה דווקא.

גוף דברי התרגום בביאור הרמז של בועז לרות, על שש בנים ושש ברכות, הוא דלא כדברי
 רש"י (רות ג, טו) שכתב שבועז בא לרמז לה, שיצא ממנה בן שיתברך בשש ברכות והוא המלך
 המשיח שנאמר עליו: (ישעיה יא, ב) 'ונחה עליו רוח ה', רוח חכמה ובינה, עצה וגבורה, רוח דעת
 ויראת ה'".

פֶּן אֲשַׁחֵת אֶת נַחֲלָתִי

מדוע סרב הגואל לגאול?

ויאמר הגואל לא אוכל לגאול לי פֶּן אֲשַׁחֵת אֶת נַחֲלָתִי גֹאֵל
לִךְ אַתָּה אֶת גְּאֻלְתִּי כִּי לֹא אוֹכֵל לְגֹאֵל: (רות ד, ו)

מה הפירוש 'פֶּן אֲשַׁחֵת אֶת נַחֲלָתִי' ממה חשש הגואל לגאול את רות המואביה?

רש"י כתב שטעה הגואל בדרשת 'מואבי ולא מואבית', ולפיכך סרב לגאול כי חשש שאם ישאנה ימצא פגם בזרעו. וכך נאמר במדרש: (רו"ד פ"ז, ז)

*"רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר פְּלוּגֵי אֱלִמוּנֵי שְׁמוֹ, רַבִּי שְׁמוּאֵל בֶּר נַחֲמָן אָמַר
אֵלֶם הָיָה מִדְּבַרֵי תוֹרָה, (לכך נקרא אלמוני מלשון אלם) אָמַר,
הָרֵאשׁוּנִים לֹא מָתוּ אֶלָּא עַל דִּי שְׁנַטְלוּ אוֹתוֹ, (את ערפה ורות) וְאֲנִי
הוֹלֵךְ לְטַלְהָ? חָס לִי לְטַלְהָ! לִית אֲנָא מְעַרְבָב זְרַעֵייתִי, אִינִי מְעַרְב
פְּסֻלַת בְּבֻנִי, וְלֹא הָיָה יוֹדַע שְׁכַבְרָה נִתְחַדְּשָׁה הַלְכָה 'עֲמוּנֵי וְלֹא עֲמוּנֵית,
מוֹאֲבִי וְלֹא מוֹאֲבִית"⁴⁶*

אולם יש שפירשו (טעמא דקרא ועוד) שאף הגואל ידע מדרשת 'מואבי ולא מואבית'. ומ"מ
חשש שמא באחד הדורות יקום ב"ד ויאסור אף מואבית ונמצא פסול בזרעו.

בתרגום כנראה לא היה ניחא ליה לומר שהגואל לא ידע מחידוש זה או שחשש לשמא יקום
ב"ד ויפסול את זרעו. ולכן מפרש שהיתה סיבה אחרת לסירובו לגאול:

**וַיֹּאמֶר פְּרִיקָא, כִּי הָאִי גֹנָא לִית אֲנָא יְכִיל לְמַפְדֵּק לִי, עַל דְּאִית לִי
אֶתְתָּא, לִית לִי דְשֵׁוּ לְמִסְבּ אוֹחַדְנִיתָא עֲלֵהָ, דְלִמָּא תְּהִי לְמִצּוּ**

46. וביאר 'הנחל אשכול' שכוונת המדרש שאכן ידע הגואל מפסק זה, אלא שתהה כיצד הלכה חשובה כזו לא ידעו דורות הראשונים? ולכך היה מסופק בדבר, כי לא האמין בפסקם של הסנהדרין. וזהו 'אֵלֶם הָיָה מדברי תורה! ולכן אמר 'פֶּן אֲשַׁחֵת' בלשון ספק.

**בְּבֵיתִי וְאִיהִי מְחַפֵּיל יַת אַחְסָנִתִּי. פְּרוֹק לְךָ אֶת אֲרוֹם לִית לְךָ
אֶתְתָּא, אֲרוֹם לִית אָנָּא יְכִיל לְמִפְּרֹק:**

[ויאמר הגואל, בכזה אופן אין אני יכול לגאל לוי, מכיון שיש לי אשה, אין לי רשות לישא אחרת עליה, פן תהא למדיבה בביתי ואשחית את נחלתי. גאל לך אתה כיון שאין לך אשה, כי לא אכל לגאול].

מבואר שהטעם שסרב הגואל לגאול, הוא מכיון שיש לו אשה, ואין לו רשות לישא אשה נוספת, שמא תהא מריבה בביתו ובזה תישחת נחלתו, אך בועז שנתאלמן מאשתו יכול לגאול.

ולכאורה על פניו הדברים מופלאים, היכן מצאנו איסור לישא ב' נשים? ואכן כבר דשו רבים בפליאה זו, עד כדי כך שיש מן 'החוקרים', שרצו להוכיח מתרגום זה, (ומעוד כמה מקומות בתרגום רות) **שתרגום רות נכתב ח"ו ע"י 'צדוקי', שמנהגם היה לאסור נישואין עם ב' נשים.**

אלא שדברים אלו אין להם שחר, כי הלא תרגום רות מצוטט בהרבה מרבתינו הראשונים והאחרונים. ומדברי תרגום אלו אין כל הוכחה, כי בלשון התרגום מדוקדק שכתב: 'אין לי רשות', ולא כתב לשון של איסור, ונתן טעם למה אינו יכול לקחת עוד אשה, שמא יהיה מריבה בביתו ונמצא משחית את נחלתו, אך לא אמר שיש איסור בזה.

ובגמ' ביבמות (סה.) יש מאן דאמר שהנושא נשים על אשתו יוציא ויתן כתובה, מלבד באופן **שנתנה לו רשות**⁴⁷, ויתכן שכך אף סבר התרגום, ולכן פירש את דברי הגואל שסרב לגאול כי 'אין לו רשות'.

כדברי התרגום מבואר גם במדרש לקח טוב: (רות ד, ו)

"כי לא יוכל לגאול... מפני שהיה לו אשה"

47. וכן אמרו בפסחים (ק"ג.) 'לא תנסיב תרתי' ובספר 'אוצר הדיינים' כתב, שלא מצינו בש"ס שום אמורא שהיו לו שתי נשים באותו זמן.

שֶׁלֶף אִישׁ נֶעֱלוּ וְנָתַן לְדַעְהוּ

האם מדובר בנעל שעל הרגל או ב'בית יד' – כפפה?

וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמודדה לקיים כל
דבר שלף איש נעלו ונתן לדעה וזאת התעודה בישראל:
(רות ד, ז)

האם מדובר בנעל שעל הרגל? והאם בועז כלל היה לבוש במנעלים?

וּבַהֲדָא מְנַהֲגָא בְּעַדְנָא דְּמַלְקָד מִיַּן מִתְנַהֲגָא בְּיִשְׂרָאֵל, בְּזִמְן דְּשִׁקְלוּ
וְטָרְוּ וּפְרָקוּן וּמַחְלָפִין חַד מִן חֲבֵרִיהּ וּמְקִימִין כָּל מַדְעָם. וְטָלַע גְּבַר
נִרְתִּיק יָד יְמִינִיהּ וְאוֹשִׁיט בֵּיהּ קַנְיִן לְחֲבֵרִיהּ. וְהַכִּין נְהַגִּין בֵּית יִשְׂרָאֵל
לְמַקְנֵי חַד מִן חֲבֵרִיהּ קָדָם סְהַדִּיא:

[ובן המנהג בזמנים הקדומים נוהג בישראל, בזמן שנושאים ונותנים
וגואלים ומחליפים אחד מחבירו ומקיימים כל דבר. צידד איש נרתיק יד
ימינו והושיט בו קנין לדעהו. וכן נוהגים לקנות בית ישראל אחד מחבירו
לפני עדים].

בתרגום מבואר שהנעל האמורה בפסוק זה היא 'נרתיק יד ימיניה' – כלומר כפפה של היד
הימנית, ולא נעל הנמצאת על הרגל. אולם בגמ' (ב"מ מז.) נראה שנעל זו, היא הנעל שעל
הרגל. (כי שם מוזכר גם הלשון 'מנעל').

בדברי הראשונים מצינו פלוגתא רבתא בנושא זה, סביב הפסוק שנאמר בעת שנגלה ה'
למשה מתוך הסנה, ואמר לו (שמות ג.ה): "שֶׁל נַעְלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ". ועמדו המפרשים על הצורך
לומר 'מעל רגליך', לאחר שכבר נאמר 'של נעליך', והלא 'נעל' היא על הרגל.

וביאר בזה רבנו בכור שור, (שמות ג.ה) שהיות ואף הכפפה שעל היד קרויה 'נעל' סתם בלשון
המקרא, כמו שמצינו שנתן בועז לגואל, (נעל - והכוונה לכפפה) והוא הנקרא בלע"ז 'גונט'.

ועדיין רגילים השרים להקנות ב'גונט' שלהם, ולכן הוצרך הפסוק לפרש של נְעֻלָּיָךְ מַעַל רַגְלֶיךָ, שלא יהיה מובן שיסיר את הכפפה שעל ידו⁴⁸.

הרי שסבור שהנעל האמורה אצל בועז היא 'בית יד' ולא נעל שע"ג הרגל, וכדברי התרגום.

מאיך הרמב"ן (שמות כח, מא) חולק על כך מכל, ודבריו נסובים על דברי רש"י, שמפרש את הפסוק שנאמר על בני אהרן 'ומשחת אותם ומלאת את ידם', ש'מילוי ידים' הוא מלשון חינוך והתחלה, וכלשונו: "כל מלוי ידים לשון חנוך, כשהוא נכנס להיות מוחזק בו מאותו היום והלאה". ומוסיף רש"י: "וכך הוא בלשון לע"ז כשממנין אדם על פקודת דבר, נותן השליט בית יד של עור שקורין 'גונט' ועל אותו בית יד הוא מחזיקו בדבר, וזהו מילוי ידים".

והרמב"ן משיג עליו וכותב שמנהג זה של הגוים יצא להם מן התורה:

"ודע כי הענין ההוא יצא להם מן התורה שהוא אצלם קנין החליפין של בועז, וכך מתורגם להם: 'שלף איש נעלו' - ששולף הגנט שלו, והם אומרים שהגואל נתן לבוז, וזה מנהגם הזוכר בספרי חכמיהם. והנה דברנו בדברי הבאי".

הרי שהרמב"ן סבור ש'חכמי הגוים' מתרגמים 'שלף איש נעלו' - בית יד כפי שתרגם התרגום כאן, אך חכמי ישראל מפרשים שהכוונה לנעל כפשוטו⁴⁹.

הצורך להעמיד את הפסוק בכפפה

ב'טעמא דקרא' (רות ז) התקשה מדוע אכן פירש התרגום 'נעלו' - בית יד ולא פירש כפשוטו נעל ממש. וביאר שהתרגום הולך בשיטת הירושלמי (ב"מ פ"ב ה"ח), שאין נכנסים במנעלים לביהכ"נ וביהמ"ד. וכאן כתוב (רות ד, א) 'ובועז עלה השער' ואמר במדרש (רות זוטא) שבועז עלה 'לבית המדרש'. וע"כ שהוציא בועז את נעלו טרם כניסתו. וממילא לא שייך שישלוף כעת את נעלו, לכך הוצרך התרגום לתרגם שנעל האמורה כאן היא כפפה.

48. כך פירש גם הדעת זקנים שם, וכן החזקוני, וכן בפענח רזא (שמות ג, ה) כתב 'נקרא נעל מלשון מנעול, על שם שסוגר על היד'. וכן כתב החינוך (מצוה שלו) 'שלף איש נעלו - כלומר בית יד שלו'.

49. ואין להוכיח מכאן שהרמב"ן פקפק בייחוסו של תרגום זה, אלא מסתמא לא היה לפניו התרגום על פסוק זה, וכך מוכח ממה שהרמב"ן במק"א (שמות כב, טו) מצטט מדברי תרגום רות, ולא מסתבר שהיה מצטט מתרגום של גוים מבלי לציין זאת. עיין בזה במאמר הנפלא 'בעניני ייחוסו של התרגום למגילת רות', בספר 'מגילת רות עם אוצרות המפרשים'.

ואילו הבבלי לשיטתו (ברכות סב:), דמותר ליכנס במנעל לביהכ"נ, וא"כ אין הכרח להעמיד בכפפה, לכן מפרש 'נעל' כפשוטו - נעל ממש.

עוד ביאר שם, שהיות והנוגע במנעלים צריך ליטול ידיו. ומכיון שהם ישבו בביהמ"ד וליטול ידיו יש בזה ביטול תורה, לכן שם חלץ את הנעל של יד, ולא את הנעל של הרגל.

יְשִׁי הוֹלִיד אֶת דָּוִד

ביאור חדש בדברי חז"ל שישי מת בעטיו של נחש

וְעִבַּד הוֹלִיד אֶת יְשִׁי וְיְשִׁי הוֹלִיד אֶת דָּוִד: (רות ד, כב)

מחמת מה מת ישי אבי דוד?

על מיתתו של ישי נאמר בגמ' (ב"ב יז.) שהוא אחד מן הארבעה שמתו בעטיו של נחש והם בנימין בן יעקב. ועמרם אבי משה. וישי אבי דוד. וכלאב בן דוד. והנה המקור לכל הארבעה הוא קבלה שכך קיבלו, מלבד מיתתו של ישי, שהמקור מפורש בפסוק (שמואל-ב יז, כה), אשר מכנהו 'נחש', לומר שמת בעטיו של נחש.

והנה רש"י מפרש מהו 'מת בעטיו של נחש':

"בעטיו של נחש - בעצתו של נחש, כלומר לא היו ראויין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון, בעצתו של נחש".

פשטות דבריו נראה, שבשעת חטא אדם הראשון, נגזרה גזרה על כל תולדותיו שימותו ולא יחיו לעולם. וזה היה מחמת עצתו של הנחש לאכול מעץ הדעת שמזה התגלגלה הגזירה. וכבהנה זו מצינו בערוך (ערך נחש) שאף הוסיף לבאר את הלשון 'בעטיו' - בקולמוסו של נחש, שעל ידו נגזרה הגזירה.

בתרגום מבואר דבר חידוש:

וְעֹבֵד אוֹלֵיד יֵת יִשְׁי, דְּמִתְקָרִי נְחֹשׁ בְּגִין דְּלֹא אֲשַׁתְּכַחַת בֵּיהּ עֲלֵהּ
 וּשְׁחִיתָהּ לְאֵתְמַסְרָא בִידּוּי דְּמִלְאָכָא דְּמוֹתָא, לְמַסָּב יֵת נְפִשְׁיָהּ
 מִנְיָה. וְחֵיָא יוֹמִין סְגִיָּאִין, עַד דְּאֲדַכְר קָדָם יְיָ, עֵיטָא דִּיהִב חֵיָא
 לְחֻזָּה אֵתְת אָדָם, לְמִיכַל מִן אֵילָנָא דְּאֶכְלִי פִירוּזְהִי חִבְיָמִין לִידַע
 בִּין טַב לְבִישׁ. וְעַל הַהוּא עֵיטָא אֵתְחִיבּוּ מוֹתָא פֶּל דִּידִי אֲדַעָא.
 זַבְּהָהִיא עֵילָה שְׁכִיב יִשְׁי צְדִיקָא, הוּא יִשְׁי דְּאוֹלֵיד יֵת דְּדוּד מְלָכָא
 דִּישְׁדָּאֵל:

[ועבד הוליד את ישי, שנקרא נחש בגלל שלא נמצא בו מום וחיסרון
 להימסר בידי מלאך המוות, לקחת את נפשו ממנו. וחי ימים רבים, עד
 שנזכר לפני ה' העצה שנתן הנחש לחוזה אשת אדם, לאכול מן העץ
 שהאוכלים פירותיו חכמים לדעת בין טוב לדע. ומפני העצה ההיא
 נתחייבו מיתה כל יושבי הארץ, ובסיבה זו מת ישי הצדיק, הוא ישי
 שהוליד את דוד המלך].

מבואר בדבריו שִׁשִּׁי האריך ימים, מפני שלא נמצא בו כל מום וחיסרון ולא היתה סיבה
 שימסר בידיו של מלאך המוות. **עד שביום מן הימים**, נזכר לפני ה' עצת הנחש, ומפני העצה
 ההיא נתחייבו מיתה כל יושבי הארץ ואף ישי שהוא בכלל 'יושבי הארץ' נספה בגזרה זו.
 ובשונה מההבנה הפשוטה (וכדמשמע מרש"י) שִׁשִּׁי מת מחמת הגזירה הראשונית שהיתה
 בשעת חטאו של אדם הראשון. בתרגום מבואר שגזרת המיתה על יִשְׁי היתה 'לאחר שהאריך
 ימים הרבה ורק אז נזכרה לפני ה' העצה שנתן הנחש וכו' ומפני זה מת יִשְׁי.

יתכן שהביאור בזה הוא מאחר שכמעט כל באי עולם יש בהם איזה מום או חסרון למות
 מחמתו, אף מבלי הגזירה הראשונה של הנחש. הרי שאין הגזירה הראשונה בנוהג שבעולם
 ואינה מתבצעת בפועל. ובמקרים הבודדים שנדרשו למיתה בסיבת הנחש, היתה הסיבה
 צריכה להיזכר לפני ה', בכדי שייגזור שימות מחמתה. וזה אשר אירע בארבעה אלו
 וביניהם יִשְׁי כמתואר בתרגום.

